

Gartner N. Baches Svat
i Anledning af Kammerraad
Niels Tønder Lunds
Angreb paa botan. Have. 1788.

3

5 8

H 8

L 8

M 8

L 8

Allenthal
Ejöl of Nord. March 1842

St. Mörch
1833

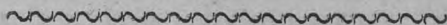
24.

KAMMERRAAD LUNDS
ANGREB
PAA DEN
BOTANISKE HAVES
FORFATNING

BESVARET

AF

N. BACHÉ.

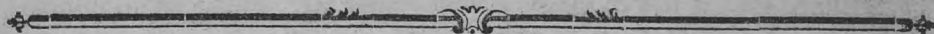
..... See Verdens sidste Tider!

En Husband for sin Svend lig Spot og Skiændfel lider!

Mon nogen ærlig Mand meer Mester er i Huus?

Mon jeg med nogen meer vel drikke tør af Kruus?

Holb. P. Paars Side 105-6.

KIØBENHAVN,
TRYKT HOS HOFBOGTRYKKER N. MÖLLER OG SÜN.
1788.

KAMMERAD LUNDS

ANGERE

EVA DEN

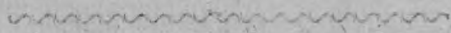
BOTANISKE HAVES

FORTAENING

BESVARET

AT

M. P. A. C. H. E.

... See Vraag naar Tijdschrift
En Houdt te en 2nd fig Spot of Blanded tijdschrift
Men nogen etlig blad naar Tijdschrift of i Havn
Men sig med nogen meer vel tilhøje det al Tidskrift
Havb. P. Tidskrift 2de for. 4.

KJØBENHAVN

Tykt hos Høstettersker N. MØLLER og Søn

1788

§. 1.

Da jeg gierne læser Böger i min Videnskab, har jeg og for lang Tid siden læst det Stykke af de Linnée, hvilket i det første Vol. af det Svenske Videnskabs Handlinger fra Side 5 til 24 er indført, som Grundregel til academisk Havedyrkning; I. fordi det er skrevet af en fortreffelig Mand, som den ganske lærde Verden ærer; II. fordi det angik min Kunst, og jeg ventede min Læsning rigelig betalt; da jeg strax i Begyndelsen Side 6 Lin. 6 læste: "*at den botaniske Urtegaardsmaud, som iagttog disse Regler, skulde sielden eller aldrig møde Vandbeld, det er: han maatte blive den fuldkomneste Urtegaardsmand, følgende kunde undvære al anden Veiledning.*"

§. 2.

Ved at sammenligne det af Hr. Kammerraad Lund mod mig skrevne, finder jeg, at det er sammes Echo, og mine Venner af Studerende sige mig, at dette af Linnée i nogle academiske Strids-Skrifter, som jeg ikke kan læse, vidtløftigen er udført: Da Grund derved lægges til den af Hr. Lund yttrede Formeening, "*at en Gartner ikke, NB. til Dyrkelse, en botanisk Have kan fortroes, med mindre han veiledes til ret at forfare af en Lector eller anden lærd Botanicus,*" vil jeg søge, ikke ved glimrende Beviser og For-

nust-Slutninger, som alle ere over mit Begreb, men ved den liden Erfarenhed, som jeg enten selv kan have samlet, eller af andre have laant, at vise, at det lettelig kan hælde sig, at Alt ikke er saa aldeles rigtigt.

§. 3.

Som Hoved-Regel er denne: "at enhver Plante maae behandles efter sin Himmelegn og Jordart; og naar dette iagttages, maae Planten lykkes; forsømmes det derimod, maae den vantrives, blive ukiendelig eller uddøe." Hvor kort og overhovedet rigtig er ikke denne Regel; men hvor vanskelig og fast umuelig for en Gartner ved et botanisk Anlæg at udføre, og dernæst hvor mange Undtagelser?

§. 4.

Hvorledes er det mueligt i to eller tre Driv-Huse at efterabe saa forskellige Steders naturlige Klimater. Kunne vi endog komme nær til den Grad af Varme, som nogle Planter have i deres Fødestavn, saa kunne vi ikke give dem den kiølnø læskende Dug, som deres Natter medbringe, vi kunne ikke skaffe dem den fri Luft og Bevægelse, som alle Vexter saa høiligen trænge til; naar deres Blomster-Tid falder ind paa vore Vintere, som skeer hos de fleste, kunne vi ikke tilbringe dem den oplivende Soels Straaler, der fremlokke deres Blomster og modne deres Kierner, de staae indklemmede, pakkede paa hinanden, ikke allene forskellige, men maaskee saa stridige i Natur, som Lund, Riegels og jeg i Tænkemaade, og qvalende hinanden ved deres Uddunstninger, vi kunne ikke lædke de ægyptiske med Nilens dyndrige Vande, ei de vestindiske med en 3 Maaneders, deres svangre Blomster-Knoppe aabnende Regn &c. Alt hvad Urtegaardsmanden kan giøre er at passe paa deres daglige Befindende; give dem meger Vand, som trives derved, lidet til dem, som derved lide vel; sætte dem høit eller lavt, mod Vinduet eller bag i Huset, i

Skygge

Skygge eller Soel, i stor eller liden Potte &c. med et Ord: den erfarne Podemester bør ved Forsøg af Planten selv udlukke og ikke af Professorens eller Lektorens lære, hvorledes den vil behandles ¹⁾). Hvad Veiledning kan ellers disse give ham? underrette ham om den Himmelegn, Planten er kommen fra, om Jordbundens Beskaffenhed den er funden paa. Skulde den Oplysning ikke umiddelbar kunne indhentes af Gartneren selv? Kan han være ukyndig om, at Frøe, som sendes fra Ceilon, Tranquebar, Jamaica, St. Croix &c., skulle høre til det varmeste Huus, at de, som komme fra Cap eller de africaniske Kyster, til det Capiske, de fra det sydligste Europa til Vinter-Huset, og at andre koldere Planter fra Holland, Engeland og Frankerige søges i frit Land ²⁾). De Frøe, som sendes fra andre botaniske Haver, betegnes gierne med deres Navne, eller meldes til hvad for Gæveht-Huus de henhøre, og behøver da Urtegaardsmanden ei nogen videre Underretning; de som sendes uden Navne, kan Urtegaardsmanden lettere af Frøet, som ved Udzaamning, Indsamling og Fraskilling gaaer igiennem hans Hænder, kiende, end disse lærde Urtekyndige; og kiender ingen af dem samme, vil første, ifald de ikke blomstre, formodentlig saasomt som sidste af Plantens Væxt, Forhold til Kuld og Varme, Vædke og Tørre, og den Forandring, som merkes med samme ved Efteraarets Ankomst, blive veiledet til den rette Behandlings-Maade.

§. 5.

At Planter ikke kunne trives, men maae enten bortdøe eller blive ukiendelige, dersom de ikke faae den Dyrkning, som de under deres Himmelegn af den sig selv overladte Natur have været vant til ³⁾, kan jeg som Urtegaardsmand ikke uden stor Undtagelse tilstaae. Hyacinter, Tazetter, Jon-

A 2

quiller,

¹⁾ Hfr Lunds Noget om den botaniske Have Side 10.

²⁾ Kongl. Svenske Vetenskabs Acad. Handlingar Side 18-21 og Amoenitates Acad. Tom. IV. Side 215 og følgende. Undtagelse læres af Gartneren ved Erfaring.

³⁾ Linn, Svenska Vetenskabs Handlingar Vol. I. Side 7. L. p. 4-5.

qviller, Tulliper, Lille-Conval frembringer Naturen tidligere eller sildigere hen i Foraaret ved en meget ringere Grad af Varme, end de drives om Vinteren i vore Huse. Lille-Conval blomstre hos os i beskyggede og fugtige Stæder i den kolde May, drives paa Kakkellovnene og Rörene i Gevext-Hufene, skyde Stengler, Blade og Blomster, som faa fuldkommen lignede de naturlige, at enhver Elsker af Urtevidenskaben vilde ønske, at Kunsten kunde frembringe ham en og anden af de varme Himmelegns Planters, forhen ei af ham seete, Blomstre i samme Fuldkommenhed, ganske mod Linn. Regel 4).

Det er derfor ikke altid Tegn paa Urtegaardsmandens Dumhed og Ukyndighed, om kolde Lænders Planter findes i hans varmeste Huus; jeg vil herpaa give et Exempel.

Daphne Mezer, eller det saa kaldede Peber-Træ er en meget kold Plante, og blomstrer i vor tidligste Foraar; jeg satte den forgangen Vinter i Driv-Huset, den trivedes der meget vel, fik Blade og Blomster for Juul, naftet Linn. Regel 5), saa naturlige som de sædvanlige, og af samme yndige Lugt, saa at den igiennemdustedede hele Stuen.

Derfor jeg nu paa en Tid, da Blomster ere saa seldne, havde lader denne staae i Driv-Huset, skulde Naturens Fortrolige have miskiendt den? derfor jeg for at giøre et Forsøg, hvad der var mueligt og ikke mueligt, havde behandlet een eller anden af vore indenlandske Planter saaledes, hvorved det ikke var saa aldeles lykkedes, fortiente jeg derfor saa skievt at bedømmes?

I Haverne i Holland og Frankerige er Dodecatheon Meadia blevet dyrket i Huus og holdt i Potte, som blomstrer i fri Land ikke allene her, men og i Upsal. Salig Kæsemacher dyrkede vore Bukkeblade for sit deilige Blomsters skyld i Vinter-Huus i Potte, som der ikke vantrivedes; fortiente han derfor Bebreidelse?

Konge-

4) I anførte Bog Side 21. §. 45.

5) Side 23. §. 48.

Kongelige og flere Herskabers Gartnere frembringe jo daglig ei alene Kiökken-Vexter, men og Frugter, saafom Jordbær, Kirsebær, Æble, Færskener, Apricofer ved en kunstig Behandling og Grad af Varme, som lige-
saameget viger fra den naturlige, som Tiden de frembringés paa, og det bliver et stort Spørgsmaal, om vi ikke skyldte den liden Forraad vi have af indiske Planter i vore Huse meget mere den kunstige, ved Erfaring lærte, Dyrknings-
Maade, end Efterabelfen af deres naturlige Frembringelse.

§. 6.

Derfom den Sætning, at Planter ikke kunne trives uden i den Jordart, de af sig selv voxe i, var i Almindelighed fand, faae det galt ud for Landhuusholdningen og Urtevidenskaben; den Slutning, som er taget af nogle faa Planter, udstrækkes alt for vidt, naar den anvendes uden Indskrænkning paa alle. Voxer ikke Rung, Byg, Havre &c. overalt her i Landet, paa høie og lave, leerede og sandede, fugtige og tørre Marker, vist nok heller, og i større Mængde, paa et fremfor et andet Sted, men dog alligevel voxe de, formere deres Art og ligne sig selv fuldkommelig.

I Systemet staae jo ved Siden af hinanden i en uafbrudt Række 15 til 1600 forskiellige Slægter og Arter af Planter, som vist i deres naturlige Tilstand findes paa meget forskiellige Steder. Til Lykke for Videnskaben og Kunsten ere der meget faa Planter mod de mange at regne, som trives paa forskiellige Jordmon, der udfordre een dem egen særskilt. Mig er sagt, at salig Kæsemacher, naar han blev erindret om at sætte en Plante i grov Sand eller maver Jord, svarede spögende: *Lad den kun staae, en Bonde tager til Takke med Kartofler, naar han ikke kan faae andet, men spiser sin Steeg som den beste, naar den bydes ham.*

Kundskab om denne egne Beskaffenhed er altid høit at agte og attraae for at bevare en og anden rar Plante, men det synes mig i ei at en Undragelse

bör giöres til Hoved-Regel, 2) mangle vi som oftest omftændelige Beretninger om det Jordmon, hvorudi rare og langt fra liggende Egenes Planter voxe, og 3) er det den lærde Botaniker og Urtegaardsmændene lige ubekjendt, kommer sidste ved den daglige Pleie og Tilfyn meget lættre til at udfinde Behandlingen end den første. Den Kundskab om Jordarten og Himmelegnen er vist den mindste Deel af Kunsten 6).

§. 7.

Da det er paa Linnées Grundfætninger De bygge det Fortrin, som De i Henseende til Havedyrkning give en lærd Urtekyndig, og den Foragt, som De hele Afhandlingen igiennem kaste paa Gartneren, saa kan jeg ikke undlade, med al den Ærbödighed jeg har for denne store og udödelige Mand, for at redde min og alle Gartneres Ære, at vise, at den store Fortieneste, som den lærde Urtekyndige fremfor Gartneren her tillægges, er bygt paa faare svage Grunde og dertil giver Slutningen af den omtalte Afhandling mig kuns alt for meget Anledning. Han siger 7): "*den ypperligste Vext i bele Naturen Musa havde staaet 100 Aar udi de hollandske Haver uden at ville blomstre; jeg vidste, at den i sit Fædreneland voxte i god Muld, belst i Surinam, da det regner næsten det halve Aar, og i det andet halve meget lidet. At den blomstrede saasnart den fik Regn efter en langvarig Törke; at den elskede Steder, som ere fri for Storm og Uveir. Jeg indrettede derfor 1) at den i Cliff. Orangerie 1735 om Hösten fik god Jord, 2) vandede den ei paa lang Tid, 3) gav den omsider overflödig Vand, 4) holdt Kammeret varmt og tillukt, da den strax i Begyndelsen af Aaret bar Frugt; ligesaa skeede det Aaret efter ved en anden Musa i Clifforts Orangerie, og derefter i Engelland og Leiden.*" Denne Beretning er af 1739 skrevet 3 Aar efter

Til-

6) See Lunds Skrivt, Slutningen af Side 19.

7) Side 24. §. 50.

Tildragelsen; Nysgierrighed har drevet mig til ved mine gode Venners Hielp at faae mig oversat Beskrivelsen af denne selv samme Musa, forfattet 1736 just i Blomster-Tiden under Auctors Öine, og giver han da selv herom denne Beretning ⁸⁾: "*den Ford, Musa i Indien elsker og hvor den almindeligst voxer, er næsten Sand, hvor den og, at intet skal mangle den, giödes med Aske ⁹⁾, men det er ikke en Plante, som kan taale den store Varme, uden tilstrækkelig at vandes ¹⁰⁾*". Neden under Side 30 tilskriver han Hr. Clifford selv Æren, at den blomstrede, og det allene ved disse to Foranstaltninger: "*at den fik mere Varme og overflödiger Vand end för*" §. 25. samme Side. Efter Folkes Vidnesbyrd, som selv have seet den i Indien, skal den vøxe, blomstre og bære Frugt uden Forfiel paa alle Aarets Tider &c. ¹¹⁾. I Uvished om, hvilken af disse to Beretninger man skal holde sig til, er det allersikkerst at følge sidste, som er givet i Vextens Blomster-Tid, og i Overeensstemmelse med samme blive allene stærkere Varme og rigere Vanding de to Aarsager, som frembragte denne Virkning. Men kunde ikke en botanisk Gartner have faldet selv paa begge disse? Intet vissere, da Gartnerne og ikke Lærde have været de förste i Europa, som have nödt dette Naturens Underverk til at udvikle sin Blomster-Dusk; og fra dem er, efter al Rimelighed, denne Behandling bleven bekiendt; thi Side 31 skriver Auctör, at hans Musa, som blomstrede 1736, var den 4de, som i Europa havde blomstret, da 1731 een havde blomstret i Prinds Eugenii Have i Wien, 1732 een anden i Carlsruhe, 1733 den tredje i den Bøfiske Have i Leipzig; fölgelig alle tre förend hans, ved Gartner-Pleie, hvis Behandlingsmaade uden al Tvivl ved Brevvexling var meddeelt Holländerne og der blevet efterfulgt; ja samme Musa har Linnée, da den var

⁸⁾ I Musa Clifford. 1736 4to Lugd. Batav. Side 29. §. 24.

⁹⁾ Altsaa ikke Muld.

¹⁰⁾ Kan da ikke taale længe at sætte Vand.

¹¹⁾ Altsaa ikke allene i Regn-Tiden efter en lang Törke.

udgaaet for ham i Upsal, ved salig Etatsraad Buchwaldt her faaet fra Friderichsberg Have, hvor den uden nogen lærd Urtekyndigs Hielp i rum Tid var dyrket.

§. 8.

Ovenmeldte Afhandling er ellers i Betragtning af Stedet, hvor den blev oplæst, og Forfatterens Öiemeed fortreffelig. Denne da unge og fyrige Lærde havde intet mindre i Sigte end formaae alle dette Videnskabs-Selskabs Læmner med ham at bidrage til, at Flora fik en hæderlig Bolig i Upsal; han maatte derfor vise sig som en Mand, der i Tiden saa stort et Foretagende til Udförel kunde fortroes, men selv vidste han meget vel, at han behövede til at iverksætte de Regler, som vare samlede ved at see kyndige Mestere udi Engeland, (men fornemmelig hos Cliffort i Holland,) at udöve dem, en kyndig Trægaards-Mester, og at han ikke selv ved dem kunde dertil danne en Frugt- eller Kiökken-Gartner. Han skulde fandelig ellers ikke det samme Aar, som han skrev dette, formaaet den erfarne Gartner Nitzel, som han havde gjort Bekjendtskab med i den Cliffortske Have, at forlade samme for at blive akademisk Trægaards-Mester i Upsal.

§. 9.

Behöves endnu mere til Overbeviisning, saa kan Erfarenhed i denne Sag, som ellers altid mere end alle kunstige Fornuft-Slutninger gotgiöre, at 1) en Professor eller Lector, uden en botanisk Gartner, neppe bliver i Stand til at bringe en botanisk Have til slige Anstalters sædvanlige Fuldkommenhed, at derimod 2) en saadan Urtegaardsmand kan uden Hielp af en lærd Urtekyndig baade istandsfætte og vedligeholde den.

Det nærmeste og förste Exempel maae være det beste. I vor Haves Begyndelse fattedes Videnskaben ikke vittige Hoveder og kyndige Urtekjendere, hyerken som Forefætte eller Amanuenses; men de maatte i dette Fag tage

til Takke med ubevante Gartnere, havde det været dem mueligt at tilstufse dem efter de Linnéanske, ja endog Millerfke udførligere Regler, var Haven vist fra Begyndelsen af kommet i den meest blomstrende Tilstand, men denne Lykke var forbeholden en botanisk Gartner, min Formand, Kæsemakker, som forstod bedre at udøve Reglerne, end bringe dem paa Papiir, fra den Tid han kom dertil, lignede den sig ikke mere. Hr. Linnée var for klog til ikke at indsee dette; det første han derfor gjorde, var at skaffe sig en kyndig Trægaards-Mester. Paa Urtegaardsmænd, som have dyrket og endnu dyrke Haven uden Veiledning af Lærde, ere utallige Exempler. I Holland holder Professoren Forelæsninger; Urtegaardsmanden dyrker Haven, og Oeconomien bestyres af Curatores (som ongefær svare til vor Commission) under hvilke Gartneren staaer. Amsterdams og Leidens foruden de andre hollandske Haven, som vel fortiene at regnes blant de beste i Europa, dyrkes og vedligeholdes saaledes Aar ud og Aar ind, uden at Professoren bemænger sig dermed; ligeledes skeer det i Paris, hvor Professoren læser, Demonstrator ordner Planterne og holder Excursioner, og Gartneren uafhængig baade fra første og sidste dyrker Haven og har til Foresat l'Intendant du jardin du Roi. I den gamle Gartner Thouins Tid boede endog Professoren i Saint Germain en Laye, 4 franske Mile fra Paris og kom ikke til Byen uden i de 4 Uger, da i samme læstes. Trianon ved Versailles har en ypperlig botanisk Have, prydet med de fældneste Vexter, under Opsigt ført af Richard den Ældre, siden Sønneren, uden enten Professor eller Lector. I Padua er een Havens Custor eller Praefectus og en anden Professor Botanicæ.

Chelsea og Kew Haven i Engeland, Hernhaufens og Münchhaufens i det Hannoverfke blive paa samme Maade bestyrede og dyrkede uden lærde Professorers Tilsyn; endog i den ældre Linnées Tid beførgedes Haven allene det meeste af Sommeren, da han var paa Hammerby, af Urtegaardsmanden; ja efter Kammerraadens egne Ord Side 14. "var jo salig Kæsemakker den,

B som

som havde lært Lectoren at kiende Planternes Dyrkelse og Forhold til vort Clima," og pag. 15 "var samme Haven nesten aldeles overladt." Exempler, som noksom vise, at en botanisk Gartner er mere end en Haandverksmand eller et Seierverk, som behøver hvert Öieblik nu at oprækkes, nu at stilles af den urekyndige Lærde.

De store Handels-Gartnere, van Haase for Exempel ved Leiden i Holland og Kennedy, Lee, Gordonerne, Loddiges i England dyrke de rareste Planter af alle Himmelegne, hvorfra vore nordlige botaniske Haver som oftest forsyne sig; Have disse den lærde Botaniker til Ledere, som af Hr. Lund ansees saa umistelig?

§. 10.

De behæge at skrive Side 4. "Forsmaaer Gartneren den lærde Blomstkyndiges Hjelp &c." Tillad mig at vende det om paa Lectoren ligesaa uskyldig, som De have anført det om Gartneren ¹²⁾. Forsøger den lærde Blomstkyndige Gartneren sin Oplysning; anseer han ham med Foragt; værdirger ham enten inter Svar paa sine Spørgsmaal, eller saadanne, som forebygge, at han aldrig mere spørger ham; troer han at vide bedre at dyrke Planterne; end han, fordi han veed bedre at ordne og benævne dem, at skiule sin Ukyndighed i Behandlingen under paatagen vigtig og lærd Mine; eller mener han, at Kunsten skal lade sig indskrænke inden hans lærde Reglers snevre Grændser, vil da Havens Öiemeed opnaaes? vil da Planterne trives og rettelig dyrkes? vil da endelig Naturens Fortrolige finde alting ypperligt, uforbederligt paa sit tilbørlige Sted og i sin rette Orden?

§. 11.

To Personer behöves, efter mine Tanker, til en academisk Have, 1) en god Lærer, som kan anføre den studerende Ungdom og andre Lærber-

12) Forarger det nogen, saa vee den, fra hvilken Forargelsen kommer!

gierlige til Kundskab om Planterne og Alt hvad til denne Kundskab henhører, 2) en Urtegaardsmand, som kan dyrke Planterne efter sine forskiellige Beskaffenheder og sin Kunstes Regler. Den første, hvor ypperlig han end er, vil ikke meget udrette uden sidstes Hielp; Planterne maae være til, være i god og kiendelig Stand; thi ellers kunne de ikke nyttes og bruges til Öiemedet. Hvor Urtegaardsmandens Pligt ophörer, begynder Lærerens; han ordner dem efter deres Beslægning; giver dem Navne; bestemmer deres Merker; anviser de nye, og paa en eller anden Maade forvildede deres rette Plads; forskriver eller befaler at forskrive de nye, hvormed han vil see Haven formeret &c. Dette sidste er den Lærdes og ikke min eller en anden Urtegaardsmands Sag. Lykkelig er den Have, og saa er vor nu for Tiden, hvor de Lærende og den Dyrkende i Enighed arbeide til et Maal og nytte hinandens Kundskaber; thi jeg er ikke saa taabelig, at ikke kunne indsee, at mangen mig til min Kunst nyttig Lærdom jo kan gives af Havens Lærer; men jeg troer og, at disse paa deres Side om Planternes Vext og Dyrknings-Maade hos Gartneren kunde faae Efterretninger, som de til deres Kundskabs Forögelse og andres Nytte kunne meget være tiende med.

§. 12.

Dette forudsat vil tiene til den omtvistede Instruxes rigtigere Bedømmelse, som, naar man tillige betragter følgende Poster, vel neppe enten kunde eller burde blive anderledes, end den er. 1) Professoren, som min Forefætte, lod sig ikke allene i min, men endog i min Formands Tid, til Forelæsningerne give de fornödne Exemplarer af Vexter og deres forskiellige Dele af Havens Gartner. Ligeledes anviste han alle Studerende, som önskede Adgang til Haven eller Planter af samme, til ham; da en Læctor, for hans Svagheds og de Studerendes Gavns skyld blev bestilt, syntes intet rimeligere, end at han rettede sig efter den Maade, som Professoren, for hvem han læste,

havde indført, og, naar samme var overeensstemmende med andre Steders Brug ¹³⁾ og Havens Beste ¹⁴⁾, var saa meget mindre Grund at vige fra den for Commissarierne, som Lectoren derved ikke underkastes strengere Love, end Professore selv. Læg hertil, at da værende Lector selv aldrig har gjort eller kunde, uden at overtræde Velanstændigheds Grændser, giøre Paastand paa den Rettighed, som hans Ven her saa ivrig vil hiemle ham, at blive Gartnere-rens Forefatte, som, i Kraft af Universitetets gamle Instrux og mig givne Bestalling ¹⁵⁾, allene var Professore underlagt; i Følge af samme havde Professore Nøglen til Drivhusene; at Lectoren og havde een, var en Föielighed af forrige Gartner, hvis Ven han paa den Tid var, hvilken aldrig kunde drages til Følge, da en Misforstand imellem ham og mig gjorde en Bestemmelse af Begges vexelvise Pligter og Rettigheder nödvendig; dog er Instruxens Forskrift aldrig bleven sat i Udövelse ved at fratage eller affordre ham Nøglen, som han, blev i Besiddelse af, til han godvillig afleverede den ved at tiltræde sin udenlands Reise. Men sat endog alt dette magtet, og hvilken en Forudsætning! at Lectoren, fordi han var antaget at opfylde nogle af Professorens Pligter, var overdraget alle hans Rettigheder, burde han da paaatae, saalange han levede, og var den förste ved Anstalten, at kuldkaste hans Indretninger? fordrede ikke den mindste Grad af Beskedenhed, at han lod dem vedblive, indtil Bestyrelsen ham ganske og allene var bleven overdragen? dette troer jeg med god Grund at kunne anföre til Instruxens Forsvar, og vil nu begive mig til at betragte nöiere de Grunde, hyormed den bestrides af Kammerraaden.

§. 13.

Jeg veed ikke hvorfor Hr. Lund troede det saa uomgængelig nödvendigt, at Lector skal være min Forefatte; af Ordets Bemærkelse følger det ikke;

¹³⁾ See §. 27.

¹⁴⁾ See §. 16-21.

¹⁵⁾ Den samme som min fal. Formand havde, i hvilken jeg allene er forbunden at have Professor Botanices til min Forefatte.

ikke; af det almindelige Begreb om Lector Botanices vilde jeg troe det kunde gotgiøres; naar mig blev viist nogen anden Hiemmel til dette Foregivende, end min Modparts Ord Side 15; og naar det ikke modfagde min Bestalling, langt ældre end Lectorens, som allene giver mig Professorens til Foresatte, og hvilken, naar den af mig skulde holdes, ikke raalte, at man satte Lectoren til saadan en Enevolds-Herre over mig, som jeg hvert Öieblik skulde giøre Regnskab for mine Foretagender; at han boede i Haven saae jeg, men da jeg rimelig kunde troe, at det var ham tilladt ligesaa meget for at spare ham Huusleie, som paa den Tid ikke var ubetydelig, og til hans egen Beqvemmelighed, som Havens og den studerende Ungdoms Fordeel, og han aldrig selv har yttret sig med saadan en Paaftand, tilgiver Hr. Lund mig, at jeg i den Omstændighed ingen Grund finder til hans Foregivende; jeg troer, at som jeg bör holde mig til min Instrux, kan Lectoren ikke uden for sin tilstaaes mere Magt, end Commissarierne have givet ham.

§. 14.

Da Kammerraaden Side 9 og 10 behandler Commissariernes Forskrifter som *latterlige, underlige, saadanne, som villigen ingen kunde falde ind, umuelige at efterkomme, partiske &c.*, saa skulde man troe, at de vigtigste Grunde have drevet Dem, som en anseet og agtet Kongelig Embedsmand, at skrive i den Tone imod to andre, som og beklæde med deres Medborgeres Bifald og Agtelse ikke mindre vigtige Embeds-Poster; og skiönt disse, trøstende sig paa deres gode Sag og Handlingers Retskaffenhed, hidtil have tiet til denne og andre uforkyldte Fornærmelser af Folk, hvis Sindelav og Skrivemaade satte dem i Sikkerhed for Publici Dom; saa dog da Sagen er anderledes, naar de anklages under en bekiendt brav Mands Navn, som i en Videnskabs Sag, hvis Natur kuns saa indsee, og hvori han formener sig ikke aldeles at være ukyndig, let kan lede endeel af Publicum til ufordeeltagte Tanker imod

sig, troer jeg, at ingen nærmere end jeg, for hvis Skyld de ere mishandlede, kan tilkomme, for saavidt mine Indsigter gaae, at betiene mig af denne Leilighed vil at veie Deres Grunde. Dog maae jeg først med et Par Ord berøre et Paradox, som de Side 7 behager saaledes at fremsætte: "*Den Lærde ved Haven, ligemeget enten han kaldes Professor, Lector, Demonstrator, Adjunct, Amanuensis &c., naar han kun dertil har den fornødne Kundskab, Iver og Lyft, maae have Ret at befale i og over Haven, og bestyre Gartnerens Arbejde.*" Og det, fordi *Havens Ære kan ikke være ligegyldig, hvordan den bestyres, og han hverken kan gjøre Forsøg eller anden Nytte med Brevvevling og Omsætning, uden at bestyre den.* Vel! fordi det kan ikke være en berømt Skole ligemeget, hvorledes den styres, maae derfor enhver Conrector eller Hörer, dersom han og er nok saa velsindet, mænge sig i Bestyrelsen? Fordi det er Kirken ikke ligegyldigt, hvorledes den foreftaaes, maae derfor enhver Provst, Sognepræst, Capellan gribe ind i Biskoppens Embede? Maae enhver Deputeret, Committeret, Renteskriver, Fuldmægtig af Indsigt, Iver og Kundskab, tilretræveise en Toldskriver eller anden Told- og Accise-Berient. Enhver Oberst, Major, Captain, Lieutenant, Fændrik, om endskiönt han troede ved sin Indsigt og Iver at kunne redde et heelt Lands Velfærd, i et Slag befale saavel som Generalen? Naar nu Professoren havde Iver, Lectoren ogsaa Iver, Professorens Amanuensis ogsaa en god Deel af samme, naar den ene i sin Iver befalede tværtimod den anden, hvem skulle Gartneren da lyde? hvor kunne han vide hvis Iver var den beste og retteste? og naar af al den Ild udbrød en Lue, hvo skulde da være Brandmajor? Commissionen har troet at forebygge al Uorden ved at skille dem ad, hvis Sysler ellers kunne sammenstøde, og da dens Lemmer ere i den Alder, hvori en vis Slags Iver pleier at være temmelig afkiølet, er det ikke at undre over, at de have valgt den Indretning, som i saa mange udenrigske, store og berømte Haver finder Sted, ved hvilken alt dette baade nu skeer og længe er skeet, som kræves her

af

af Kammerraaden, uagtet Lærerne ikke allesteds have havt faa megen Deel i Havens Bestyrelse, som hos os, hvor Professor Botanices er min Forefatte.

§. 15.

De finde det Side 9 latterligt, at Commissionen har paalagt Gartneren at levere Planter til Lectionerne efter Professorens eller Lectorens skrivtligge eller mundtlige Forlangende; jeg er forsikret paa, at ingen, som ei vil søge Urimeligheder, hvor ingen er, vil heraf finde Anledning at udlede, at Commissionen enten ved denne Foranstaltning haver villet forbinde mig til en Umuelighed, eller troe om mig, at jeg havde formeent mig dertil ved denne Pligts Paalæggelse at være forbunden. Jeg veed og ikke mindste Anledning at tænke om Commissionen eller mig, at vi kunne have formoder, at Lectoren vilde af mig have æsket de Planter, som han selv havde i Forveien affskaaret. De spørger end videre: Men vidste ikke Lectoren selv hvor Planten stod &c. Der som enhver, som veed hvor en Plante staaer, *der har en Hund*, (dette synes at være forgiettet af Kammerraaden,) *besidder en Kniv*, skal være berettiget til at skiare af Planten, saa har De ret, at Lectoren kunde giøre det lige saa got som Gartneren; men at en botanisk Gartner skulde være saadant et Fæe, at ham ikke kunde betydes ved Ord eller Anviisning paa Stedet at affkiære een til Forelæsninger beqvem Green eller Qvist, havde jeg aldrig kunnet troe, dersom De ikke med saa stor Alvorlighed havde forsikret, at det var mueligt. Nu vel da! dersom ikke en lærd Lector finder det uanstændigt at gaee ved Siden af en ulærd Gartner, synes mig, at han kunde følge med, for at anvise den Green, som han vilde have affskaaren, og saa var jo denne store Vanskelighed hævet.

§. 16.

Det er vel at formode, at Commissarierne, i at forfatte Instruxen, mere har havt Anstalten for Öinene og dens Varighed, end Personerne, som

nu betiente den; De have vendt Deres Agtfomhed fra os begge, for des roligere at betragte Tingen selv. Kunde det da undgaae samme, at Gartneren, naar ham Hænderne bleve bundne ved Dyrkelsen, ikke vilde mangle at angive Aarfagen til Havens Forfald, endskiönt den maaskee var hans Ubehændighed at tilskrive, at være denne: at han maatte følge saa mange Hoveder, som befalede ham det, som han, sig selv overladt, meget bedre vilde giort. Kunde De ikke formode, at naar Lektoren eller de Studerende bleve tilladte selv at affkiere Qviste og Grene, han vilde paaskyde, at Savnet af rare Planter og Vexternes ilde Udseende havde sin Grund i den fri Adgang enhver var forundt til dem, og var denne Undskyldning saa ganske uden Grund? En Professor og en Lektor kan ved en Haves Forfald altid have at paaskyde Gartnerens Ubeqvemhed. Ingen Mand maae ubillig bære den største Brøde af alle, at være en Sinke i sit Fag, skal han da tilsidst bære Skylden, maae han sættes i den Stand, at han med Rette og ikke uforskyldt bærer den. Betænk dette og De vil maaskee finde Aarfagen temmelig antagelig, jeg haaber, i det mindste ikke latterlig, hvorfor de hellere have betroet Havens Dyrkning og Planternes Udlevering til Gartneren end Lektoren. For at giøre dette desto begribeligere for mange af mine Læsere, som under et ubotanisk Billede bedre indsee Sammenhængen imellem begges Paastand, vil jeg, til Oplysning af Deres Sætning (*Naar Lektoren overlades selv at affkiere de Planter, han behøver, opbörte jo Gartnerens Forbindelse at levere det, som ikke var i Haven. Denne Forbindtligbed at levere de Planter, som forlanges af Lærerne til Lektionerne, er da en Følge af den Gartneren givne Eneraadighed, men ikke Aarsag til denne eller Grund, hvorfor udelukkende Bestyrelse af Haven maatte ham ene overdrages. Aarsagen er da her sildigere end Virkningen*) sætte: At en stor Herre havde en Huus-Hovmester, som i lang Tid havde levet i fortrolig Venskab med hans Kieldermeister, som havde betroet ham Nøglen til sin Kielder; denne sidste döer og der kommer en anden i hans Sted; første paa-

staer

flaaer at beholde Nøglen, og med samme Tilladelse selv at tage hvad Viin han finder for got til Herrens Bord i Kielderen; han feiler ikke vigtige Grunde: Har allerede Nøglen; veed hvor Vinen staaer; besidder en god Proppetrækker; kiender Herrens Smag, som er saa fin, at ikke enhver Flaake Viin, men alene den, hvis Godhed han selv, uden engang at bruge sin Proppetrækker, igiennem Glasflet forstaaer at bedømme, smager ham. Kieldermesteren veed intet at svare til alt dette, uden Følgende: Skal en anden have Nøglen til Kielderen, og maac tage baade selv og ved sine Venner af Vinen, naar og hvor meget han vil, saa kan jeg ikke længere staae til Ansvar. Herren, som allene har sund Menneske-Forstand, siger, at sidste har Ret og giver Udslaget efter hans Paaftand; mange vilde have troet det samme, men nu see de, at dersom Herren havde bedre vidst sin Fornuft-Lære, havde han overladt Hovmesteren selv at tage Vinen; thi naar den da var borte, saa ophørte jo Kieldermesterens Forbindelse at levere det, som ikke var længere i Kielderen, og hvordan det da end gik med Tokayeren, saa blev Fornuft-Lærens Ære reddet, og Aarsagen havde ganske vist gaet for Virkningen.

§. 17.

Naar man ikke ved Botaniken, som hver anden Deel af Natur-Videnskaben, tager Erfaring til Hielp i sine Fornuft-Slutninger, kan man let lade disse bevise det, som hiin daglig modfiger. De anføre Side 10: "*Gartnerens Ansvar for de ham overleverte Planter og Vexter er ikke mindre underlig. Ingen botanisk Gartner i Verden kan være ansvarlig for de Planter og Vexter, ham overleveres*"¹⁶⁾. Og derefter saa mange Aarsager, som i forskiellige Forbindelser virke til en botanisk Haves Undergang, at det skulde synes utroligt, at een i vore nordlige Egne længe kunde bestaae, da Erfaring dog lærer, at flere ikke allene blive ved, men daglig tage til ved Tilgang af nye Planter;

¹⁶⁾ Lund Side 10-13.

Planter; De ville ophæve alt Ansvar som umueligt, hvor Vexterne ere faadanne Fordervelfer af Luftens Raahed, Infekterne &c. underkastede. Og de Kongelige Kiökken- og Frugt-Gartnerere vise Mueligheden af Ansvar og Leveran-
 eers Afdrag i dette Tilfælde; oven i Kiöbet slutte De af nogle faa enkelte Til-
 fælde til det Hele, og paastaae, at fordi nogle faa Planter ere Bedervelfe under-
 kastede, eller fordi en og anden Plante kan uden Forfeelse tabes, man ikke for
 hele Samlingen kan paalægges Ansvar. De synes og ikke at have betænkt, at
 Commissarierne ere fornuftige og billige Folk, som allene fordre Ansvar for de
 Planter, som ved Gartnerens Forfömmelse eller Uvidenhed maatte forkomme
 og vantrives, og derfor have forebygget faadan Medvirkning til samme fra
 andre Kanter, som kunde forudsees og hemmes; herom forviffet troer jeg, at
 naar jeg vel og flittig rygter og formerer mine Vexter, samler det beste og
 mest Fröe, som mueligt, helst af sieldne Planter, nöie paaseer, at de förste og
 beste Fröegrene ei afskiæres, at ingen tilsniger sig saaledes at kappe Træerne i
 Driyhüfene, at de ligne de i W. Skove fordam tophalede Træer, med et Ord:
 at Behandlingen i Eet og Alt er her som i en anden velrygter botanisk Have,
 saa kan jeg være rolig for min Skiebne. Vil ellers Universitetet paa Grund af
 Deres Beviis om Ansvars Umuelighed ophæve det ganske, ikal jeg intet have
 derimod. De Ord: *Regnskab, Ansvar* skurre saa forskrækkelig i mange skik-
 kelige Folks Ören, at Velsignelser i Skokketal ville nedregne over Kammer-
 raaden, dersom De kunne giöre Deres Sætning til et giældende Kammer-Prin-
 cip. Hvor mange Amts- og Provians-Forvaltere have ikke i de forbigangne
 Tider sukket efter en Menneske-Kierlighed af dette Slags, som er saa faare rar
 at finde hos Kammeralister; de Stakler ere blevne dömt at staae til Ansvar for
 Korn- og Födevarer, som, ligesom mine Planter, uden deres Forfeelse kunne
 forderves og borttares saavel ved Aarets Beskaffenhed, hvori de voxde, som
 dets, hvori de bevaredes, desuden ved Rotter og Muus, Orme og Infekter &c.
 ödelægges; det har jo da ikke allene været underligt og latterligt, men endog
 höist.

høist ugudeligt for Mangler i Regnskabet over slikt forkrænkeligt Gods at straffe disse brave Folk 17).

§. 18.

At beskylde agtede Mænd for en Ringeagtelse mod Publicum, hvis Bifald er alle deres Önskers Maal, bör vel ikke skee uden de uimodsigeligste Beviser, og dog savnes de ganske til denne haarde af Dem Side 10 nedlagte Beskyldning; thi den 11 Side kan, efter min Formening, ikke vise andet, end den endelige Slutning: *vilde indjage en Frygt hos Gartneren, som vilde være Havens rette Pleie og Planternes fornuftige Rygtning böisfskadelig.* Overalt er dette hele Strykke saa besynderligt, at det fortienet nærmere at prøves. De begynde: "*Planterne bör dyrkes saaledes, at de kunne blive den vilde Plante saa lige som mueligt. Ikke kunstige Farver, Pragt, Störrelse &c., som kunne være Öiemeed for et Blomst-Parterre, bör söges i den botaniske Have, men Natur og Sandhed.*" Kan da Pragt og Störrelse i det mindste ikke bestaae med Natur og Sandhed? See til Lillierne paa Marken, og det var jo ved den blotte Natur de overgik Salomon i Pragt og Herlighed; men see i vor Have Dodecatheon, Gardenia, Amaryllis Reginae og formosissima, Gloriosa, Hæmanthi, Pancratia, Crina, Fritillariae, Lilia, C. Ceresi Grandiflorus, Flagilliformis, Hibisci, Calla æthiopica &c., og sig saa, at skiönne og kunstige Farver, Pragt og Störrelse ikke bör söges i en botanisk Have; videre, hvorledes flyder heraf den følgende Sætning: "*Alt saa bör Planterne, saavidt mueligt, dyrkes i frit Land, og, saavidt de kunne taale det, udsættes for*

C 2

17) Lignelsen er aldeles passende. Korn og Fødevarer ere naturlige og uundgaelige Förderevler underkastede, ligesaa vel som Havens Planter, men de første kunne og ved Förfömmelse og Utrokkab forvandles og mistes, som de sidste ved Gartnerens Udygtighed og Skiödeslöshed. Fordres nu Regnskab og Ansvar for de første, kan man og giöte det for de sidste. Läder man i det første Tilfælde, naar der skrides til Yderlighed, Sagen af Dommere paakiende for at skiönne, hvorvidt Tabet Berienternes Förfömmelse eller Förgribelse kan tilskrives, saa kan og Commissarierne skiönne paa Gartnerens forebragte Undskyldninger og Ansvarat bliver for ham ligesaa mueligt som for Amtsforvalteren.

den fri Luft." Hindrer da Planternes Dyrkning i fri Land og Luft dem i Farver, Pragt og Størrelse; naar man faaer for Exempel Aurikel-Primul- Leucoi- Nellike-Frøe i frit Land, favner man da heel kunstige Farver, Pragt og Størrelse? tabte Vexterne i Størrelse og Blomster-Pragt, naar de dyrkes frit, mener jeg det var med Deres Sætning mere overensstemmende, at de dyrkedes alle i Huus. Slig en Tankeflugt formaaer jeg med min ringe Gartner-Forstand ikke at følge: "Men deraf følger, at, især i et Clima som vort, Planter ofte maae i den botaniske Have udgaae ved Veirligets pludselige Forandring, usædvanlige Skarphed, og Gartneren kan ofte ikke have at vælge uden mellem at lade Planten døe i fri Luft, eller faae en fordreven, udartet og vanskabt Plante i Huset. For Öiemædet af Haven kan det omtrent være ligegyldigt, enten deri er ingen eller en unaturlig Plante. Gartneren, som skal være ansvarlig for de ham overleverte Planter, hvis ellers sligt Ansvar var mueligt, kunde da ALDRIG vove Planterne eller søge at vænne dem til vor umildere Himmel, men maatte holde dem indsluttede." Kan Gartneren ikke finde Raad her, hvor endog en, som ikke er Gartner, let finder Udveie? Alle, ikke allene botaniske, men Lysthaaver lære om Sommeren dette Middel. Planterne udføres midt i May af Orangeriet, for hele Sommeren igiennem at luffere i Haven, som Kiøbenhavns fornemste Indvaanere paa Landet, for der at samle Kræfter og Stryke til Vinteren, da de indtage i Husene deres gamle Plads. Nok en anden Maade: Gartneren kan formere sine Vexter, som han ganske vil have vænne til vort Clima, vove nogle af samme i Haven paa forskellige Steder ¹²), og holde een eller to i Baghaand i Huus om Vinteren, for derved at sikres for Tab. Blive Planter

Mis-

12) Saaledes har jeg gjort ved: Erica mediterranea, multiflora. Daphne Cneorum, Alpinum Laureola, Guilandina Dioica, Gautheria procumbens, Phytolaca decandra, Halefia tetraptera, Crataegus Azarolus, Lagerstroemia indica, Thea viridis, Magnolia glauca, Glycine Apios, Bignonia radicans major & minor, Coreopsis alternifolia, Passiflora lutea, cerulea, Morus papyrifera, Hibiscus palustris, Ginkgo biloba, &c.

Misfollre og Vanrivninger for de holdes i Vinter-Huus? der er vel kun faa af vore indenlandfke Vexter, fom jo kunne med liden Forfigtighed taale denne Indflytning i Huus uden at tabe kiendeligt i Udfeende, hvilken de, der fkulle hærdes til at taale vor Vinter, allerede ere vante til; kan det og omtrent være ligemeget for Haven, om der er ingen eller en unaturlig Plante, *∞ en, fom er fordreven og udartet i Huus?* Vi maatte efter dette Magtſprog fige Farvel til endeel af vore Phafeoli, Dolichos, Clitorides og mange andre varme Vexter, fom enten forandre mere eller mindre deres naturlige Udfeende i vore indelukte Drivhuſe eller for en ſtor Deel aldrig kunde dyrkes til det, de af Naturen ere beſtemte til, *at bære Blomſter og Frugt;* En udartet og fordreven Plante har desuden det Fortrin for ingen Plante, at den ved en fornuftigere Behandling, derſom Vanskabningen kommer af Mangel paa ret Dyrkeſe, kan bringes i Stand, men af intet bliver intet. Nu til den endelige Slutning af alle ovenanførte Forløbere: *"De, fom kunde voxe i frit Land, vilde da blive ſaaede i Potter, og om Vinteren forvares i det kolde Huus,"* der lader jeg gielde, da det ſynes nogenledes at følge af forrige, *∞ at jeg ikke torde vove mine Planter i fri Luſt;* men hvorledes følger heraf: *"at i det Varme maatte de ſoges, fom burde ſtaae i det Kolde &c.;"* de varme da ganske vilt i det Varmefte, og de varmefte formodentlig i Ovnen ſelv. Og endelig Slutningen: *Endog for Haven ſelv maatte da dette Anſvar, naar det var mere end et Ord til at blænde den Uvidende, være ſkadeligt.* I Stedet for at man maatte have ventet: *at Commiſſariernes Forſikring: at Gartneren ved Inſtruxen var betagen al Undſkyldning, var en Ringegættelſe for Publicum.* Jeg vover at overgive mit Forſvar til ſamme Publici Omdømme, ikke tvivlende, at det jo vil agte ſig mere fornærmet ved det, at Kammerraaden kan troe at mislede det ved en Række af ſaa ufammenhængende Sætninger, end ved **Commiſſariernes Inſtrux.**

De spørge videre hvad dette Ansvar betyder, og om jeg kan skaffe de fremmede Planter igien, som ere tabte for den Kiøbenhavnske Have og ingensteds kunne kiøbes? De mener, at jeg ikke paatager mig Reisen paa hin Side af Linien at hente dem. Men voxer paa hin Side Linien Königia, Tussilago alpina, Sefeli Hippomarathrum, Drypis spinosa, Nitraria, Vella Pseudocytillus, som siges alle at have været i Kiøbenhavns Have og for min Tid ere udgangne ¹⁹⁾? Faar man ikke de der voxende Planter uden selv at hente dem? er det saa meget vanskeligt, med en stor Deel af disse, fra andre Haver at blive forsynet? og ganske umueligt ved en Botaniker i Indien at faae en og anden mistet Plante, som ellers ikke i de Europæiske Haver findes ²⁰⁾? Nei, viis mig heller mod Nordpolen, hvor man vel treffer de for botaniske Haver rareste Planter, som rimeligviis snarest ville søges i vor, som en af de nordiske. Hvor skulde ikke de islandiske Gentiana, Königia; de grønlandiske Andromedæ, Ledum, Potentilla, Sibaldia, Azalæ og de norske Fjeldes Saxifragæ, Diapensia, Ranunculi, Rubus arcticus, Pediculares, Orchidæ, Salices &c. zire vor Samling. De synes ellers at giøre et Mikromegas's Spring fra de allerfjeldneste, som ikke for Penge kunne faaes, til de alleralmindeligste, ved hver Stie voxende Planter; ere ikke i det store Mellemrum utallige Vexter,

som

¹⁹⁾ Zygophyllum album er mig og sagt at have været der, men fandtes ikke ved min Ankomst.

²⁰⁾ I Anledning af Spørgsmaalet om fjeldne Planter i den Kiøbenhavnske Have, mener jeg at for Tiden vores eier adskillige. Af *KOLDE*: Cornus herbacea, canadensis. Daphne alpina. Silene acaulis. Rubus chamæmorus. Dryas geoides. Anemone pratensis. Linnea borealis. Dentaria bulbifera. Astragalus depressus, sibericus. Serapias, &c. foruden adskillige Arbores og Frutices, for Ex. Wiburna, Cratægi. Spiræ, Betulæ, Salices, Aceres, &c. &c. som taale vore Vintere. Af *VARME*: saa mange, at det er ondt at treffe et Valg. For Ex. Olea fragrantissima, capensis. Aucuba. Röndeletia americana. Heliconia orontifolia Aiton. Nutans L. Tillandsia. Celosia baccifera. Myrtus pimenta, Zeylanica. Mamma americana. Brunfelsia americana. Lagerstroemia Regina florum. Illicium floridanum. Duranta Elisia. Avicennia nitida. Pentapetes suberifolia. Hibiscus populneus. Camelia japonica. Hedysarum pictum. Ilert. Arum pictum. Solandra speciosa, &c. &c.

som dyrt maae kiöbes, og ved Overførselen ofte bederves, hvortil jeg kan blive ansvarlig? Kunne ikke de almindelige Hiemme-Planter, som uagtet at de i de fleste Have-Registre, som Nationalen i Regiments-Rullerne, anføres, pleie at favnes i deres Guarnison, komme i nogen Betragtning? Ingen Planter ere vel almindeligere end Græsarterne, dog eies vel en god systematisk Samling af samme i faa Haver, og jeg har den Tanke, at Haven ved Tuslk af disse kunde tilbytte sig endeel af de fieldneste Vexter. Kan desuden ikke Ansvar have Sted, hvor det betroede Godses Sieldenhed eller Kostbarhed gör fuldkommen Erstatning umuelig for Bevogteren? Staae ikke Oppebørsels-Betientere til Ansvar for store Summer; som det blev dem umuelig at erstatte? Maae ikke Slotsfogder være ansvarlige for de Kongelige Meubler og Kostbarheder, endskiönt ingen af dem er i Stand til at erstatte deres Tab? er for Exempel ikke Commendanten paa Rosenborg ansvarlig for Kronens Regalier, Guld-Taffelet og andre Kostbarheder, som ere under hans Forvaring, endskiönt hans Formue ikke kan tiltrække at erstatte dem? Og at jeg ved et Micromegas's Spring, (Exempler smitte Hr. Kammerraad) skal overgaae fra det større til det mindre, som passer bedre til Anledningen. Staae ikke Compagniers saavelsom store Handels-Huses Contoir-Betiente og mindre Handlendes Boesvenne, skiönt uden nogen betydelig Formue, til Ansvar? Ere mildere eller haardere Irettelættelser; offentlige Skamslikker, Mulster, Affskedigelse ikke Straffe, som kunne bruges ei udi Fleng, men efter Brödens Natur og fornuftige Foresattes Skiönnende, som vel ikke, især i en Instrux til en 3die Mand eller paa Anfordring af en Uvedkommende, ere forbundne at giöre Rede for, hvorledes de tænke at begge Forseelser?

§. 20.

Omendskiönt Haven aldrig ved et formeligt Syn og af mig ved Revers modtaget Inventarium, men allene ved en tilstillet Catalogus, er overleveret, saa troer jeg mig dog ikke frie for Tiltale og Ansvar, dersom Commissarierne,

som

som kyndige Skiönnere, fandt gyldige Aarsager at klage over Havens Forfald ved min Forsømmelse eller Ukyndighed. Dennes Af- eller Tiltragelse, dens Planters gode eller slette Tilstand ere öienlynlige Vidner om min Bequemhed eller Udygtighed, som jeg foretrækker al Vidnesbyrd fra Commissionen, hvor gjeldende og vægtigt det end i det agtværdige Publici Öine kunde være. Men da Kammerraaden vil velte Ansvaret fra mig paa Havens Lærere, maae jeg spørge, om De er ganske vis paa, at Professorens vil paatage sig dette Ansvar? Maakee han har den Feil, som mange ellers brave Folk, at de ikke forstaae det, som de aldrig have lært, og altsaa ei vilde bebyrde sig med et Ansvar, som beroede næsten allene paa en andens Kyndighed og Duelighed. Maakee han, saavel som Med-Commisarien vilde være dristige nok til at troe, at det var sikrere at tage Gartnerens Ære, som da ikke kunde redde sig ved at sætte Lærernes i Vove, end Lærernes, som altid kunde slippe ved at sætte Gartnerens Ære paa Spil, i Pant. Mener De, at en kyndig og erfaren Garner ikke er ligesaa öm over sin Ære, som en langt over ham öphöiet Embedsmand. Skulde Æren af Kæsemakker i sin Arbeids-Riffel, og Broberg i sin Vadmels Vamb, ikke være hver sit Publicum ligesaa sikkert og trygt et Pant for deres Havers rette Dyrkelse, som Begges Forelæstes, Professorers og Lectorers Agtelse udenlands? Hvad vilde vel salig Kæsemakker have tænkt ved at erfare af Lectorens Instrux, at han skulde giøre ham, som han selv efter Deres Foregivende havde lært det, som han vidste af Havedyrkningen, hvert Öieblik Rede og Rigtighed for sit Foretagende? Lag nu her til: at Instruxen er almindelig, saaledes, at den kan gives enhver Lector, siden man ikke altid kunde vente at træffe paa en, som havde haft en Kæsemakker til Veiviser. Videre: Der som eengang en botanisk Garner udenrigs fra (*en indenlandsk vilde og vanskelig faaes*) af Fornödenhed skulde indkaldes, mener De da, at nogen Mand af Ære og Kundskab vilde være at faae, naar ham blev sagt, at han efter Deres Grundlæggning skulde staae under Professor, Lector, Demonstrator, Amanuensis, og giøre enhver af dem alle Öieblik

blik Rede for sine Handlinger? Spørg Deres Ven R. om en brav æreskier Chirurgus vilde taale, at en ung Mand, som ikke uden ved at see til havde lært Chirurgiën, maatte, naar han behagede, fordre ham til Regnskab for sine Foretagender? I Henseende til ovenmeldte troer jeg vist, at Hr. Conferentsraad Aagaard (hvis Underskrift paa Instruxen De anmerke at feile) vilde været af lige Tænkemaade med hans øvrige tvende Colleger, derfom han paa den Tid havde været i Commissionen; men da han, efter at Hufenes Indretning og hele Anlægs Planen var bleven samtykt, troede, at det øvrige kunde overlades dem, som allene kyndige i det Slags Indretninger, udgik han med Kongelig Tilladelse af samme, og har da ligesaa lidet kunnet underskrive Lectorens Instrux, som alle øvrige Documenter og Forestillinger, som siden af dem alene ere udfærdigede.

§. 21.

Hr. Tyrholms saavelsom Hr. Etatsraad Zoëga's Forhold til Havens daværende Gartnere, maae ikke anføres som passende imellem Deres Ven og mig; da Hr. Stiftamtmand Oeders Fraværelse; Hr. Zoëga's Adkomst til Bestyrelsen ved hans Samtykke; og forrige Gartneres bekiendte Ukyndighed i botanisk Havedyrkning giøre Tilfældene saa ulige; jeg vil derfor begive mig til udenrigs Haver, som jeg kiender, overladende til Dem, som taler i det oplyste Europas Navn, om de dertil kunne henføres. I de Engelske faaes intet uden ved Gartneren. I de Hollandske, for Exempel i Amsterdam, Leiden, Utrecht, Haag, levere Gartnerne til Lectionerne alt, hvad behöves, og ere derved bestandig tilstede, derfom Professoren skulde forlange noget hentet. Sidste umager sig aldrig (det maatte være ved en sær Leilighed, for en meget fornem Prinds eller bekiendt lærd Mand i Videnskaben) udi Haven, for at omföre Fremmede, ligesaa henvises alle, som enten ville have for cengang, for at see den, Adgang til Haven, eller ofte denne Tilladelse, for at kiende dens Vexter eller ønske sig Exemplarer af samme, til Gartneren. Den Parisiske

Hauge er mig vel ei saa nøie bekiendt, men dog er sagt mig af Personer, som have været der, at den gamle Bernhard Jussieu, da værende Demonstrator, uagret en langt yngre og mindre berømt end han var bestilt til Professor Botanices, hver Aften ordnede Planterne til næste Morgen-Læsning; lod sig af Gartneren give i Potter alle aarlige Vexter tilligemed Drivhufenes, stak dem imellem de vedvarende og saaledes tillavede alting, at Professoren ved sin Ankomst fandt det paa rede Hænder. Da Jussieu, en gammel graahærdet, af hele Europa læret og for en stor Botanicus anseet Mand, hverken havde eller forlangte at have mindste Commando over Gartneren, eller gav selv en Qvist bort uden ved ham, har Commissionen, uvidende om den stærke Kraft, der laae i Order *Lector*, frem for *Demonstrator*, troet, at den ikke kunde fornærme en ung Lærd ved at give ham samme Bestilling i vor, som hiin Olding havde i den parisiske Have, uden at underlægge ham Gartneren, hvilken blev her der, som han baade der og i England og Holland er, Havens Bévogter, der skal indlade dens Gæster ²¹⁾, levere det til Forelæshingerne Fornødne, og forsyne de Studerende med undværlige Vexte-Exemplarer. Da Deres Ven imidlertid i Upsal havde seet Haven og Urtegaardsmanden ganske under Ridder Linnées Bestyrelse, og selv for sin megen Virksomhed ønsked efer Deres Formening en mere udstrakt Myndighed, kunde han undskyldes, om han, helst ved Leilighed af en Misforstaaelse med mig, glemte Uligheden imellem sig og Linnée, som Stifter af og Professor i Haven, Fader for Videnskaben i Sverrig, og maaskee i et besynderligt Forhold til Urtegaardsmanden ²²⁾, og i sin egen Sag troede sig fornærmet, da han ikke opnaede sit fulde Ønskers Maal, men hans

Ven-
²¹⁾ En fremmed Engländer, Hollænder eller Frantzøs vilde vist søge Gartneren, og enhver, som ei søgte ham, kunde der henvises, dog Lectoren uformeent, at omføre tillige urtekundige Reisende, for at give mere fyldestgørende Efterretninger om Planterne. See Lund Side 24.

²²⁾ For nærværende Tid har den der endnu værende Gartner Broberg Instrux, hvorledes Haven skal holdes, og at hverken Professor, Demonstrator eller andre har over ham eller hans Folk at befale.

Venner, uden for Sagen, burde heller flaae Vand end Olie i Ilden, og ikke nu efter saa lang Tids Forløb oppufte den igien, uden enten at gavne ham eller dem selv.

§. 22. At Ringeagtelse begaaes imod de Studerende Side 16, ved at sætte Gartneren til at paaagte Planterne under Læsningen og ei være forbunden, uden for de dertil bestemte Timer, at taale Omvanken i samme, bør vel saa meget mindre troes, som min Herre selv Side 17 synes temmelig at indskrænke det De forhen Side 16 har paaftaet. Fordi Regieringen ved Lov og Forordninger søger at forebygge Tyverie, Ran og andre Forbrydelser, kan vel ingen skikkelig Mand finde sig fornærmet. Skulde en Bibliothecarii Instrux, som böd vel at paaagte, at Samlingens kostbare Böger ikke under Udlevering til Læsning paa Stedet ved Kobbernes Udskiæring lemlæstedes, afskrække nogen fra at besøge Bibliotheket? Fordi en Anstalt er indrettet til Publici Nytte, vil neppe følge, at enhver, som hører til Publicum, skal gives fri Tillaadelse, paa hvad Tid han vil, paa hvad Maade han vil, og i hvad Orden han vil, at benytte sig af samme. Astronomien og Natur-Historiens övrige Dele ere og til Publici Nytte, men kan det derfor tiltaaes enhver af disse Videnskabers enten virkelige eller foregivne Elskere, at behandle frit, naar de lystede, förfstes Instrumenter og sidstes Natur-Sager? Det gamle Ordsprog: Man kan ingen see længer end til Tanderne, maae og her komme i Betragtning; kunne ikke af en Mængde indladte Beskuere findes mange, som ikke tænke vel? hvoraf nogle maaskee ville nedtrampe Bedene og de smaae Poder, andre ved at afrive Grene, oprykke Vexterne og flere ved at afskiære af een og samme Vext flere Frøe-Grene, beröve Haven samme &c. Hvo kan desuden see paa en Mand hvad han förer i sit Skiold, om han er Medicinæ, Chirurgiæ, Pharmaciæ Studiosus, med et Ord: en Videnskabens Dyrker eller en anden uvedkommende Skadeland? Der bemerkes desuden det, at Kammeraadene er temmelig

vaklende i sine Satser, da han her Side 17 overlader de Planter, som han Side 11 har angivet for deres ukunstlede Behandling at være Kiernen af Samlingen, ganske til enhvers Barmhiertighed, uagtet det afskrækkende Exempel, som Söndermarken har givet paa Følgerne af langt mindre Godtroenhed. Men man vil her undskyldte, at De af Iver for deres Ven oversaae ikke allene alt dette, men og at Instruxen faaledes var indrettet, at enhver tro og bekiendt Dyrker kunde forundes Adgang til Planterne. De Ord: "*Gartneren skal ikke være forbunden til at taale &c.*" vise kun, at hver Mand kan ikke paaftaae denne Frihed, ikke at Vedkommende jo desuagtet kunde give enhver, som havde gjort sig bekiendt for en tro Dyrker af Videnskaben, fri Adgang til dem, hvorved det af Hr. Lund Side 16 anførte ganske bortfalder. De spørge Side 8: "*hvorfor samles ikke og saa Frøe af de pærennerende?*" Sv. I Henseende til en stor Deel af dem, nemlig de ud paa Efteraaret blomstrende Nord-Americanske kunde mit Svar med liden Forandring blive som Meierskens, da hun af Kiöbsted-Möen erindredes at have forglemt at lade Tyren malke. I Henseende til en stor Deel andre, at de uden Frøe lettere og snarere ved Rödder, Lög, Stiklinger og Aflæggere forplantes, og i Henseende til dem alle, at jeg allene har næynet dem, hvis Frøes Indsamling ikke uden vis Tab for Haven kunde undlades, og har trøet derved at forekomme en Indvending, som De med nogen Skin kunde have gjort mig, at jeg gjorde Faren for Haven af misbrugt Frihed større end den var, ved ogsaa at anføre de Planters Frøe, som bedre paa andre Maader lode sig forplante. Allermindst burde jeg vente denne Erindring af Dem, som Side 17 giver Blomsterne i Quartererne til Priis.

§. 23.

De tillade mig og heri at beraabe mig paa Exempler: Den upafske Have var i den ældre Linnées Velmagt tillukt for enhver, han taalte ingen, uden han selv var med, at gaae i samme, og uagtet den var langt lettere at

oversee end vor, kunde man ikke komme i nogen betydelig Afstand fra ham, uden at vente en Speider efter sig. Det store Navn, som han med Rette havde forskaffet sig, lokkede den franske Doctor Missa, endnu boende i Paris Rue Barbette du Marais, til at begiere hans mundtlige Underviisning; fuld af Glæde over at faae en Discipel af B. Jussieu, og Tilhænger af den store Tournefort, meldte han dette til første selv, som ønskede dem begge til Lykke. Missa, ved Breve forsikkret om sin ny Lærers Yndest, ilede ham i Möde og fandt ham ikke ringere i Videnskab, men mindre Leilighed til deraf efter Önske at benytte sig. Adgang til Haven var i Upsal saa vanskelig, som den var let i Paris; Löfter, som ikke altid saa hastig bleve opfyldte, som hans National-Ild ønskede, gjorde ham lidt efter lidt uvillig mod Linnée og hidfige Bebreidelser denne igien mod ham; derpaa begik han den Uforsigtighed, at beklage sig hos Gefandten i Stokholm, denne hos Regieringen, som sendte Befværingerne til Professoren, og nu var Brudet uundgaaeligt; M. forlod Upsal, kom lige saa misfornöiet og nedslaget til Paris, som han forlod den glad og haabefuld, og B. Jussieu fik en Skrivelse, at ved M. Ankomst til Upsal havde Pandora udsluppet af sin Buddike alle Ulykker over Havens Lærer. Samme Vanskelighed havde, paa nogle saa nær, Nationens egne, ja hans kiereste Disciple; hans Boepæl var i Haven, hvor ingen kunde komme, uden han maatte see det, og Gartneren var forbuden at inklade nogen, uden for Læse-Timerne; denne temmelig vidt drevne Indskrænkning foraarlagedes ved hans store Hu for Planterne, og Begierlighed at udbrede sit Navn, ved at være den første, som gjorde nye Opdagelser. Ikke destomindre var Upsals Skole da den fortreffeligste. Ved hans lærerige Excurtioner lærte han Tilhörererne at kiende og efterføge de finerreste og vanskeligste Planter, som Mosser og Græsarter. Han anførte dem til, med et botanisk Öie, at besee og beskrive Planterne, indblæste dem Lyft for Videnskaben, og at udmerke sig blant Hoben, bortgav og nu og da noget af Haven. Den ene kiække Discipel hjalp den anden til rette; omtuskkede Planter med hinanden; ved Trægaardsmesteren

fik man underhaanden nogle af sine Ønsker opfyldte, og da Overflødighed og Lethed at mætte sin Attrae ofte føder LigeGYLDIGHED og Ulyst, saa forvoldte Vanskelighed, at komme til den temmelig høit hængte Brödkurv, her en stor Hunger efter Videnskaben. Saaledes gjorde han mange brave og kiække Disciple saavel blant sit eget Folk, som vor og andre fremmede Nationer, hvilke efter hans Bortgang ikke ville mangle at udbrede Videnskaben. Med al den Lethed, som man finder til at formere sin Kundskab og Samling af Planter i de engelske og hollandske Haver, faaes dog ingen Adgang til dem, uden ved Gartneren. De staae og ikke aabne for enhver, uden i Læse-Timerne. I Paris kan man vel gaae omkring i en stor Deel af Haven, hvor ikke uden den Deel af Planterne, som man ikke bryder sig om, findes. Den övrige, hvor Forelæsningen skeer, er indelukket og under Gartnerens nöieste Opsyn, hvor ingen uden for Læsnings-Tiden har Ret til at fordrø at indlades. Alle disse Haver ere dog, saavelsom vor, til Publici Nytte indstiftede. Ikke anderledes tænkte den salige Kæsemakker; han var tvertimod meget misfornöiet over den selvragne Frihed, som enhver da saavelsom nu, formeente sig at have frit at omlobe i en Have og dens Indelukker, som stot ikke er bestemt til Spadsfergang, men til Underretning for den studerende Ungdom; han fandt det tvertimod hvad der skede paa det Sted, hvorfra han kom, mod al god Orden, til Sinkelse for ham selv og hans Folk. Personer af Stand, som jeg ikke vil eller bör nævne, gav han haarde Irettesættelser, naar de toge sig Friheder, som han ikke kunde eller burde taale. Han var saa langt fra at give fri Haand over Urterne i fri Land, at Commissionen tvertimod var bleven nödt til, dersom han havde lever, at aflyse i Aviserne al Spadsferg i Haven. Dyrkerne af Videnskaben, som han enten selv kiendte, eller af hans Foresatte bleve ham tilviste, fik al tilladelig Frihed at formere sin Kundskab, hvilken er heller aldrig nogen sand Elsker i min Tid bleven nægtet, og jeg tør udfordre Dem og enhver at godtgøre, at i nogen botanisk Have er større Frihed og Adgang til

Planterne, end i den Kiöbenhavnske. Af alt ovenanföerte troer jeg, at i *Instruxen*, som omgierder saa almeennyttig en Anstalt til de sande Dyrkeres væsentlige Nytte, ikke kan miskiendes en sand Höiagtelse for den flittige og lærbegierige Ungdom.

§. 24.

For at redde min Ære mod de mig giorte Beskyldninger, var jeg nödt til i mit förste Skrift at anföre de Aarsager, som forvoldte, at jeg i Begyndelsen af min Ankomst mistede nogle Planter. Dette vil Hr. L. have anseet for saadan en Forbrydelse imod hans Ven, som da var Lector, at han, for at redde sammes Ære, har været nödt til at krænke min og laste Commissionens Foranstaltning; han fremstiller i den Henseende 2 Personer, som han foregi-
ver ikke allene at have været i Stand til at forestaae Haven i Vacancen, men og siden at være mine Veiledere. Af disse var den eene "*den unge Kæsemakker*, som, skönt ung, var oplært af Faderen, var, som bekjendt, i Besiddelse af en stor Deel af Faderens Erfaring i Have-Dyrkning. Denne unge Kæsemakker kunde ikke være uvidende om, hvorledes Planterne burde behandles retteligen." Saa mange Ord, saa mange beviislige Urigtigheder. Den unge Kæsemakker var endnu ikke oplært af Faderen. Som et Barn paa 8 à 9 Aar kom han til Kiöbenhavn, hvor han först her gik i Skole for at lære det tydske og danske Sprog, samt skrive, regne, tegne &c. og derved gik 4 à 5 Aar bort; derpaa fatte han ham til Hr. Holböll, Kongelig Gartner ved Frydenlund, for at lære at dyrke en Kongelig Kiökken- og Frugt-Have og alt hvad til Driverie af Frugter og Blomster-Sager henhörer; da han imod Slutningen af hans Faders Levetid en kort Tid kom hjem, var denne ei i Stand til at anföre ham; efter hans Död fik denne, indtil en anden Gartner blev valgt, Tilladelse til at forblive i Haven, for der at hjælpe saa meget som han kunde, og blev först Svend $\frac{1}{2}$ Aar efter Faderens Död. Efter Hr. L. egne Ord var han da ei dette Arbeide

voxen,

voxen, Side 20: "Det en botanisk Gartner bör vide, er forskielligt fra de Kundskaber, der behöves for en Kiökken Gartner, en Handels-Gartner, eller den, der skal bestyre en Lyst- eller Frugt-Have." Den anden var Lectoren, som hverken ved at have været 4 Aar i Upsal, og lært at kiende, beskriver og ordne Planterne, eller i Slutningen af Kæsemakkers Levetid kunde lært selv at dyrke dem allene ved at see Maaden, hvorpaa han dyrkede samme, hvilket Hr. L. selv ved Slutning af Side 19 tilstaaer: "Denne Kundskab (nemlig at være botanisk Gartner) er en Følge af en lang Erfaring, lader sig vel neppe bringe under ganske almindelige Regler, og til at erhverve den, börer der da Tid og lang Omgang med Vexterne;" som Lectoren ei havde i den Forstand det her tages. Følgelig kunde den eene saa lidet lære, som den anden veilede, i det ingen af dem selv forstode, men da imidlertid ingen botaniske Gartner var her at faae, bleve Planterne dem betroede; naar de bevarede og rygtede dem saa got som de kunde, havde ingen Ret til at fordre mere eller bebreide dem, at der mistedes nogle; thi det samme maatte hændes den fuldkomneste Professor Botanices, en Linnæus, Jussieu, Jacquin, naar de havde en Kiökken-Gartner til Urtegaardsmand; jeg er og vis paa, at ingen, uden Hr. L., har deri seet nogen Fornærmelse for hans Ven, som jeg aldrig tænkte paa at forringe, og har endnu sögt, saa meget som Kammerraaden har tilladt mig, at undgaae at nævne. Jeg önsker kun Fred, naar den kan bestaae med min Ære.

Med et Par Ord maae jeg erindre, at De Side 20 formene, at jeg af Uerfarenhed skulde have taget Feil af Aarsagen til Planternes befundne ilde Udseende ved min Ankomst til Haven udi Foraaret. Deres Ord ere: "Uden Tvivl maae Hr. Bache siden have erfaret, at Vexterne, naar de i saa lang Tid ere blevene holdne indsluttede og i kunstig Varme, blive syge mod Foraaret, da den store Omvexling i Naturen föles overalt. Paa denne Tid maae Vexterne behandles varligen." Mit Svar er fölgende: 1) At dersom det endog havde sig saa, maatte det vel allene passe paa dem, hvis Foraar det efter

Klima-

Klimatet er, følgelig Planterne i Huset rette sig efter *deres*, hvoraf den mindste Deel treffer ind med *vort*. 2) At Foraarets modsatte Virkning paa Vexter og Mennesker har foraarfaget det Ordsprog: *Alting fryder sig ved Foraaret*, hvis Rigtighed man som paa syge Folk, saa og ofte paa meer end halvdøde Vexter erfarer, hvilke i Lövspring begynde at komme sig og spire. Endelig 3) strider det mod den Erfaring, som jeg baade *før* havde og *siden* har faaet, da de varme Vexter just paa den Tid pleie at have den friskeste og beste Udseende, om hvilket Kammerraaden, siden Han ei vil besøge vore Drivhuse, kan i sin Stue overbevises ved at eftersee Linnées Ord ²³): *vi see i vore Haver Planterne af dette*, (indiske Klima) *om Foraaret og Høsten at være RASKE; om Sommeren og Vinteren derimod svage, og ligesom staae i Stampe, endskiönt deres Blade ei falde*. Dette maae da vel slaaes Streg over; desuagtet kan Indfaldet om *Amagertorv* og *Kiökken-Urternes Vanding*, for hvis skyld det er anbragt, gjerne blive staaende til Hæder for sin Opfinder og usigelig Tröst for alle rettroende Botanister, som det maae inderlig glæde at see en slem vanhellig Kietter, der saa ublue antaster det botaniske Hierarchie, (hvilket Auctor i sit Skrift saa grundig har befæstet) ved en saa ædelmodig Klygt forhaanet.

§. 25.

Commissarierne, som vist kiende Vigtigheden af denne Kunst, kunde derfor aldrig falde paa at give en Indretning, som havde kostet saa meget, under et ungt Menneskes Varetægt, som ikke engang havde udlært Kiökken-Gartneriet, og var ganske uerfaren i den botaniske Dyrknings Maade. Jeg har i den Henseende aldrig kunnet falde paa at holde ham for min Medbeiler, da jeg først kom; og meget mindre siden efter hans Hiemkomst frygtet for at han skulde fortrænge mig. Han var en föie Tid, efterat han var bleven Svend, i Haven.

²³) *Amoenitates acad.* Tom. IV. Side 217.

Haven. Commissionen besluttede, formædelt hans Uvillighed i at staae under mig, at lade ham reise, for ved de fremmede botaniske Haver at lære dette Slags Dyrkningsmaade, at, ifald noget mig skulde tilstødes, en erfaren Gartner kunde være i Landet, til hvilken Anstalten kunde fortroes; til dette Öiemeed fik han 100 Rdlr. aarlig i 5 Aar, kom endelig tilbage, og blev endda tilladt at beholde dem for nogen Tid som Svend i Haven; blev af Aarfager, som kunne, derfor det forlanges, bevises at have været faare vigtige, afkediget, da han adskillige gange var udebleven af Haven uden Tilladelse, og jeg troer af alt, hvad oven er sagt, at kunne drages Følger, som reffærdiggjøre baade Commissionen og mig, saa at, derfor man vil troe, at jeg har havt nogen Indflydelse paa den Behandling, som ham er vederfaren, hans Gavn, og ikke hans Skade, maae af mig være eftertragtet. Mit Beviis er dette: Havde den unge Kæsemakker i Kiökken- og Frugt-Gartneriet den Fuldkommenhed, som han kunde erhvervet under saa fortreffelig en Gartner, som Holböll, *var han opdragen i vor Have under saa ypperlig en botanisk Gartner, besad en stor Deel af Faderens visselig vidt udstrakte Erfaring, og havde Forstand nok til at nytte den, som De Side 21 og 18 forsikkre, fortiente han virkelig den Berømmelse, som fremmede skulde have tillagt ham, da var 100 Rdlr. ham aarlig tillagte, for ved de ypperligste Haver endnu at sanke mere Erfaring og større Indsigter, den største Velgierning, som kunde vides en ung Gartner af saa fortreffeligt et Anlæg, og burde sat ham i den Stand, at man i hvert Land ville kappes om ham; og de 100 Rdlr., som ham forundtes, vare saa langt fra Belønning for saa stor en Kunstner, at det heller maatte ansees som en Velgierning han beviste vor Have, end Haven ham, at han blev der; han vilde og aldrig et Öieblik have været forlegen for Tieneste hos et Herkab, som vilde baade sat ham i større Frihed, og indbragt ham mere end 100 Rdlr., som han havde. Er han derimod efter alt dette saa forlegen, at hans varmeste Venner beklage, at saadan en Afkedigelse gjorde Skaar i hans Velfærds Vei, bliver*

hans

hans Dygtighed og Opførelse meget at mistænke, og vil vist give tænkende Læsere Anledning nok til at indsee, at ham ikke kan være skeet nogen Uret eller Fornærmelse.

§. 26.

De behage at prøve og derefter at tvivle om min Duelighed til at være botanisk Gartner; "*neppe troer De,*" Side 19, "*at jeg som Fremmedstrax blev tilstaaet den fornødne Adgang til Drivhusene i Amsterdam;*" det kunde synes, at jeg vilde ophøje mine Fortienester, dersom jeg her svarte faa ledes som Sagen forholder sig, at der og andensteds udenlands ikke sees paa Landsmandskab og Bekjendtskab, men paa Lyst og Duelighed; jeg vil derfor tillægge den Leilighed, jeg der traf, en Yndest, som een og anden Fremmed undertiden finder hos en Kunstner frem for en Landen, saa meget heller som De synes halvveis siden at tilstaae mig, Side 20, denne Adgang, men tillægger, at Klimatets Forskiellighed i vore og de Amsterdamske Drivhuse maatte giøre, at denne Kundskab ikke synderlig kunde nytte mig.

Min kiære Hr. L., De er den første, som vil lære en Urtegaardsmand, at der er Forskiel i Drivhusene paa Klimatet imellem *her* og *der*. Kulden her kan uden for samme være undertiden noget stærkere, end der, men Thermometret lærer Gartneren at bringe det i vore Drivhuse til samme Grad som i de Amsterdamske og de forskiellige brændende Materier, som hedes med her frem for der, giøre det ei vanskeligt for ham at treffe deri Lighed. Men endog Klimatet uden for Drivhusene er i Henseende til det Hollandske ikke saa ugunstigt, som De synes at formene; kunne vi end i fri Land ved en strengere Kulde tabe een og anden rar Plante, som der vilde staaet sig, saa miste de ved deres kolde og fugtige Luft, lave Beliggenhed og megen Taage, Planter, som vi lettelig i vort høiere Land og renere Luft bevare; ere vore Foraare undertiden sildigere og uftadigere, og hindre os i ikke saa tidlig som de at udflytte vore Vexter af Husene, saa ere efter salig Kæsemakkers funde og sande Bemærkning vore

Efteraar langt gunstigere end deres, og giøre, at samme længere kan nyde den fri Lufts Fordele. Upassende er det at anvende Ridderen Linnées, som havde at stride med de i Upsal tidlig indtreffende Jern Nætter, og andre dette meget haardere Klimats Følger, billige Klager paa vor Have, hvor de lige saa lidet passe, som Landsbye-Prestens alvorlige Formaning mod Bøndernes overhaandtagende Yppighed i at kiøre i Carosser og prunke med Silkeklæder.

Til at bemerke Forskiellen imellem Luftens Beskaffenhed i den Charlottenborgske og Amalienborgske Have udfordres ikke saa sin en Følelse, som min ærværdige Formands; den usselste Kiökken-Gartner vilde finde, at en Have, hvis Grund var suur og mossegroet, og Beliggenheden udfar fra første Haand for de skarpe Östenvinde, nødvendig maatte vige den, som havde en længe dyrket Muld til Jordbund, og laae i Læe for Vindene.

§. 27.

Men vil man endnu ikke for min i Holland forhvervede Kundskab tilstaae mig Dærlighed til at forestaae den Charlottenborgske Have, saa har jeg et Beviis, som i det mindste for Dem bör være uimodsigeligt. Kunde Hr. Kæsemakker, som havde Amsterdam allene at takke for al sin Dyrknings-Kunst, strax komme tilrette med vort Klima, som han för aldrig havde prøvet; skulde jeg da ikke, som baade kiendte vort og det Hollandske, strax kunne anvende min der samlede Erfaring her? Min i England indhøstede Kundskab vrages, fordi jeg der har rient i en *privat Mands Have*. Hr. Lund har meger urigtige Begreb om Englands, Hollands og Frankerigs Privat-Haver, derfor De troer, at de ere som store Herrers hos os, bløttede for saadanne Samlinger. Den Elthamske og Cliffortske Have kan overbevise Dem om det Modsatte, og hvad Hertugens af Northumberland angaaer, (Sion House i England,) hvorudi jeg var, ville de, som have havt Leilighed til at see den, ikke negte dens Fortrin for mange academiske. Nærheden gjorde, at jeg 3 til 4 Aar daglig kunde besøge

beføge den store Kongelige Have i Kew, hvor den berømte Gartner Ms. Aiton veiledede mig i den botaniske Havedyrkning. Jeg vil derfor og her betiene mig af Beviser, som maae være uimodsigelige for min Modstander. Var hans Ven, som aldrig før havde lagt Haand paa Gartner-Kunsten ved at see salig Kæsemakkers Behandling, kommet saavidt, at han kunde være min bestandige Styrer og Veileder i Havens Dyrkelse, saa synes mig, at jeg, som selv var Gartner og vidste bedre Haandgrebene, vel og ved Veiledelse af Ms. Aiton og flere kunde komme saavidt, at jeg kunde forestaae den Charlottenborgske. De Skudsmaale, som jeg haver bragt med mig fra denne og andre store Gartnere saavelsom det Vidnesbyrd, jeg havde af reisende Landsmænd, anbefalede mig hos Commissionen saa vel, at den betroede mig Haven; da den unge Kæsemakkers Ungdom og Uerfarenhed tillod ikke at tænke paa ham; ei heller fandtes nogen anden her i Landet, som dertil havde meldt sig, da det var, om end ikke Indføds-Retten havde været i Veien, usikkert udenlands at henvende sig, efterfom man ikke altid kunde vente den Lykke at træffe en Kæsemakker, og Haven ikke længe taalte at savne en Dyrker, ville De vel ikke laste Commissionen, for at have forhaftet sig ved dens Valg. Jeg haaber og, at Vexternes under mig formeerde Antal til over 3000 og deres Tilstand, skulde fuldkommen retferdiggiøre den saavel som mig, der troer ved dette öiensynlige Beviis: *kom, see og tæl*, kraftigt at begegne alle mine og Havens Dadlere.

§. 28.

Förend jeg indlader mig med Dem om vor Haves Styrke og Forfatning, holder jeg det ikke af Veien for mine Læses skyld at forudsende et lidet Begreb om den Maade, som de urtekyndige Lærde pleie at inndele og ordne Vexterne paa. Disse have da, for at lette deres Kundskab, efterfulgt Krigsheltens Viis i at fordele sine Tropper i Brigader, Regimenter, Compagnier og Corporalskaber i Botaniken, ved at adskille dens mangfoldige Planter i forskiel-

lige Klasser, Roder, Slægter og Arter, hvoraf enhver har sine egne Tegn, ikke saa foranderlige som Opplage, Rabatter, Kokarder, Sloifer, Skierf, Skulderbaand, Kraver, men bestandige i deres Skabning og Bygning indtrykte Merker. Som en Anfører tit har sine Aarsager til at skiule sin Hærs sande Styrke ved at foregive nu et større, nu igien et mindre Tal af Mandskab, end han virkelig har, saa skeer det og af Urtehærsers Befalingsmand, som snart for deres egen og Havens Roes skyld forstørre, snart for samme Aarsagers skyld nedfætte det af Forgiengeren for høit opførte Antal af Planter. Forstørrelses-Maaderne ere forskiellige; nogle mere, andre mindre, lignende Krigsbrug. Ligesom Generalen regner til Regimenterne den i Guarnisonen manglende National; saaledes Havens Forstandere mange indenrigs Planter, skjønt de virkelig savnes i Bedene; som hiin tit enten ved en udbredt Stilling eller dobbelt Tour igiennem en nys indtaget Bye stræber at bibringe Indvaanerne et fordoblet Begreb om sin Trops Styrke, saa forledes og en Haves Beføjer, naar han ikke er Kiender og flygtig beseer den enten ved ubetydelige Varieteter eller Doubletter og Tripletter, eller ved een og samme Arts oftere Igientagelse i Bedenes ubefatte Pladser, at fatte et alt for stort Begreb om dens Vexters Tal. Generalen kan virkelig regne Fritropperne, skjønt de underholdes paa Fiendens Bekostning, til sin Hærs Styrke, da de giøre ham betydelige Tjenester og taale Ordning og Mynstring, som de andre Tropper. Havens Fritropper, skjønt de leve paa dens og dens Planters Bekostning, og udgiøre hos en af de nyeste Hærførere Arrier-Guarden, hos *en anden* baade den og Avant-Guarden, taale alligevel, for deres Kleinhed, Uanseelighed og forskiellige Modergrund, ikke at stilles i Leeder, og mynstres med den øvrige Urtehær. De pleie derfor ikke iblant dens Tal at beregnes, uden naar det skeer for at give Samlingen en desto større Anseelse. Undertiden tælle endog saa Have-Beskriverne deres Frøe med, som lige saa ofte skuffe deres Haab, som Hielpetropperne Generalens. Men neppe vover sidste at indføre i sin

Mynster-

Mynster-Rulle det Mandſkab, ſom for 10 eller 20 Aar ſiden ere døde, derimod ei allene taales, men endog rofes det hos en botaniſk Hærfører, at han i ſin Rulle anfører Planter, ſom for lang Tid ſiden i Haven ere tabte, ja vel og ſaadanne, ſom han törrede allene beſidder, naar ſamme enten aldeles ere nye og ubekjendte, eller ved hans Beſkrivelse nöiere blive oplyſte.

Af Ovenanførte ſees hvad der forſtaaes af Botanikerne ved System, Orden eller ſyſtematiſk Orden &c. nemlig: Planternes mere eller mindre kunſtige Fordeling i ſtörre og mindre hinanden fornemmelig i Frugtdelene lignende Hobe, ſom igjen forſkiellig ere underdeelte efter de Merker, ſom Skaberen har ſat paa dem, hvilke dog ikke rette ſig efter Klimater, da den koldeſte Plante, formedelſt ſin Bygning, kan faae Sted iblant de varmefte, ſom Græſſene, Lillierne og Aſparges Slægtet &c. ſtafæſte og alſaa tillige bevife, at den ſyſtematiſke Kundſkab paa den ene Side ikke giver nogen ſikker Veiledning til Planternes Dyrkelse ²⁴), og at paa den anden de forſkiellige Klimater forhindre, at Planterne ikke alle kunne være ſamlede og opſtilte i den Orden, ſom Systemets indretning kræver ²⁵), da de maae holdes i forſkiellig Grad af Varme, nogle i frit Land, andre i Huus, og ſtilles i ethvert Kammer uden Orden imellem hinanden efter dets Leilighed og den Grad af Varme, ſom de udkræve og deres Vext tillader. Man lærer og med hvad Varſomhed Cataloger og Rygter om Planternes Antal i fremmede Haver maae antages.

§. 29.

Det af mig i vor Have anførte Tal af mere end 3000 Planter er ikke ved diſſe eller andre Kunſter forſtörret; da ingen Plante, ſom ei endnu lever og virkelig forefindes i Samlingen, derunder er beregnet, hvilket alt jagttager ved Plante-Tallet, ſom paa mange Steder foregives at være i Haverne, anſeelig vilde

²⁴) Lund Side 4.

²⁵) Side 22.

vilde formindske det. Saaledes var Upsals Have angivet af O. Rudbeck 1685 for 1870, som af Hr. Linné, naar de Svenske og Varieteterne fraregnes, nedfættes til 630 ²⁶⁾. Og skulde det ikke forskaffe vor Have Plads iblant de beste i Europa? Efterfom De ingen Grund angiver for Deres Negtelse, vil jeg frembringe min for Bekræftelsen. Da Hr. Adanson, en Mand, som kiendte paa det nøieste den *parisiske* Haves Styrke, og virkelig heller skulde af Patriotisme overdrevet end nedfat dens Planters Tal, anfører samme i sine Familles des Plantes af Aar 1765 for 3500 med Varieteter, hvorpaa den efter Tourneforts Læremaade er riig, og den *Leidenske*, hvis Rigdom han af mellemreisende Lærde let kunde vide til 2700, som Cryptogamisterne og andre uvedkommende fraregnede, stemmer overeens med Prodr. Fl. Leid.; Da begge disse ved deres Nationers udbredte Handel, store Provindser og udstrakte Eienomme i alle Verdens Dele; ved paa Regjeringens Omkostninger reisende Lærde; mange og store Botanikers ved dem i en uafbrudt Række hinanden følgende Beskræbelfer have faa store Fordele frem for vor, synes mig dog at have Ret til at slutte: *Var den Leidenske 1577 anlagte Have efter næsten 200 Aar fattigere end vor ikkun 40 Aar gamle Have efter saa mange Omtumlinger; kan vor maale sig med den Parisiske i sin 150 Aars Alder, fortienet den vel den Ære, som den har faaet.* Et Tal af mere end 3000 Planter af alle Klasser, fieldne, mindre fieldne og almindelige, formener jeg da at forslaae til at regne vor Have blant de beste i Europa (§. 30.) mod Deres Forsikkring Side 22. At 3000 NB. *alle fieldne* (hvor stort Antal maatte da tillige være af mindre rare og almindelige?) ikke eengang skulde giøre det, er en Sætning, som en Gartner, der har forhvervet sig ved Omgang med den finere Verden faa megen Levemaade, at han veed, at en Höflighed fortienet den anden, maae skienke en Kammeralist, som faa artig har viist Side 19 det Følgeskab, som

26) De svenske Planters Antal anføres af Linn. udi Fl. Svecica foruden Cryptog. til 926, hvor mange have af disse endda ikke maattet savnes i Rudbecks Have?

som fra Uvidenhed er ligesaa uadskilleligt, som Skyggen fra Legemet. — Omendkiønt nu en betydelig Deel af disse Planter er i de senere Aar efter Deres gunstige Erindring kiøbt, saa vil dog Skionneres Dom, som vide at der hører ikke mindre Omhue og Erfarenhed til at bevare, end Formue til at anskaffe saa stor en Samling, sikre mig for de onde Virkninger, som Deres haarde og af mig usfortiente Angreb ellers kunde have. Deres Udladelse: *Om Vexterne af Professorens mig eller Lektorens* (Ordenen synes her at være betænkt) *ere bestemte*, svarer fuldkommen til det øvrige: At bestemme om en Plante er af en ny Slægt eller Art blant et saa stort Antal af bekjendte Vexter, blant manges ufuldkomne Beskrivelser og Tegninger, og andres urigtige Forfætninger under Slægter, hvor de ikke henhøre, udfordrer en Mand af övet Forstand og stor praktisk Kundskab; at see om en Plante, som hvert Öieblik i Magelighed kan sammenholdes med en anden i Samlingen, er saa forskiellig fra samme, at den fortjener et nyt Nummer, kræver derimod megen liden Kunst og Vittighed. Og hvor ubetydeligt et Antal af Planter vilde ikke for den Mislighed i Bestemmelsen blive Samlingen at fraregne. Havde De spurgt om Doubletterne og ubetydelige Varieteter, ikke eiede Hiemsfødninger, mistede Planter, Cryptogamister af alle Slags, Frøe, som kunde skuffe vort Haab &c. vare beregnede, havde Indsigelsen forraadt en Mand, som havde Erfaring om, hvorledes slige Beregninger bör ansees, nu derimod alleneffe en, der har Lyft til at dadle, som end ydermere röbes, da De spørge om disse Planter ere i Orden og naturlig dyrkede, hvilket dobbelte Spørgsmaal De vil finde i det Foregaaende af denne Afhandling §. 27 og 28 besvaret.

§. 30.

Man har vist ikke Aarsag til Latter, men meget mere til den modsatte Affect, naar man betænker den Skiebne, som ikke allene Urtelæren, men og andre Videnskaber i vort Land tillige med deres Dyrkere af vore egne Med-

borgere maae erfare. I Frankerig og Engeland opmuntrer man Flid og Vindskibeligbed ved at paaskiønne sine Anstalters Værd; paastaae deres Fortrin frem for Fremmedes, og opmuntre deres Dyrkere ved almindeligt Bifald. Som en Engælender fejter for sine Haver og deres Læreres Ære, faa tilstaaer en Fransoz ikke lettelig noget Lands Lærde Fortrin for deres i denne Videnskab, eller lader den parisiske Have vige nogen anden i Rigdom paa Planter. Regjeringen forstörre ikke saafnart Jardin du Roi förend strax under dens Autorité fortæller: *Toutes les plantes de l'univers y sont rassemblées*, uden at nogen Fransoz har gjort sig tilgode med dette overdrevne Udtryk. Ikke anderledes tænke heri vore snilde Naboer, der föle dem selv og deres Folks Værd; vide at skiønne paa deres fædte Gode, og i Stilhed, ved at rette smaae Mangler, mere og mere at nærme sig Fuldkommenhed. Den upsalske Haves Ære er jeg vis paa af ingen Svensk at ville nogen Tid vörde krænket. 3 Aar har den kun staaet, og Naucier fortæller os under Linnées Præsidio i en Disputatz ²⁷⁾, holder i Aaret 1745, at foruden den Leidenske, Parisiske, Oxfortske og Clif-fortske vige de ingen i Verden ²⁸⁾. Og NB. 3 Aar derefter 1748 sees i Hortus Upsaliensis, at den da ikkun bestod omtrent af 1100 Planter, og atter efter 5 andre Aar 1753 af noget over 1400 ²⁹⁾. Linnée skulde vel neppe da drömt om, at en Skribent af hans Naboefolk vilde bemenge sig med at bedömme og vurdere botaniske Indretninger, som i Alvorlighed kunde forsikre, at 3000, endog alle sieldne Planter, ikke ville meget forslaae til at giöre sit Fædrenelands Indretning berettiget til at settes iblant andre berömte Haver. Naar vi faaledes nedfette os selv og vore beste Indretninger, hvad Agt kunde vi da vente af Fremmede, som ikke kiende Kilden til disse Vanrygter, og bedömme os rettest efter vore egne Skudsmaal? Hvor höit fornærme

vi

²⁷⁾ Amoenitates acad. Tom. I. Side 198.

²⁸⁾ Da Linnée regner den leidenske og parisiske Have for de beste, har jeg vel og havt Ret med den Kiöbenhavnske.

²⁹⁾ Amoenit. acad. Tom. III. Side 394-424.

vi ikke mod vor Villie Videnskabernes og deres Dyrkeres allerhöieste og höie Velgiörere? Saa enige derfor som vi alle ere i at ophöie den uförglemmelige FEMTE FRIDERICHS og hans lige gavmilde Söns uskatteerlige Velgiörning, ved til Fædrenelandets Hæder og Videnskabens Opkomst at have stiftet og opklakket denne Anstalt; saa pligtskyldig som vi erkiende de over al Roes ophöiede KONGELIGE PERSONERS fælleds Medvirkning til dennes baade forste og sidste Skabelse; saa billig som vi skionne paa dens store Lykke, at have truffet udi M. . . . B Th S G Talsmænd, som paa det ivrigste have understöttet dens forste Stifters og senere Forbedreres Bestræbelser; saa eenig lader os og være til at bidrage hver sin Skierv efter Evne til at opnaae dens Henfigt! lader os hverken aabenlyst i Affecters Hede for ubetydelige Tilfælde nedfætte dens indvortes, eller listelig ved fremmedes langt mindre Betydeliges Foretrækkelse og vores paadigtede Ufuldkommenheder give et Vink til skievt at bedömme dens udvortes Beskaffenhed; saa vil den hverken komme til at savne Landsmænds Tiltroe eller Fremmedes Agtelse.

§. 31.

De behage at skrive Side 14: *Hr. Bache blev saaledes Eneherr over Haven, og naar der agtes paa den Tilladelse, der tillige skal efter Rygtet være ham givet at sælge af Haven &c.* og Side 17: *At forbyde de Studerendes Omvanken i Haven, at monopolisere Haven for Gartneren og at tillade Gartneren at udbökre den i hvilke Portioner han finder for got,* see videre Side 6, 8 og flere Steder. Er en Slotsfoged eller anden Kongelig Gartner Eneherrer over det Slot og den Have, som af den een bevogtes og den anden dyrkes, saa er jeg det og over den Charlottenborgske. Disse Beviertere kunne have samme ja undertiden maaſkee langt mere Förmöielse og Nytte af de Herligheder, som de bevogte, end Herren selv, og denne misunder dem det aldrig. Hvor urigtig og tillige uartig er ikke denne

Beskyldning, at mig skulde være tilladt efter eget Tykke at afhænde hvad jeg lystede af Havens. Min Instruxes 4de Post: *At Gartneren ingen Rödder eller Vexter udfører af Haven uden Professoris Botanices Tilladelse*, er mig af Commisjonen endogfaa indskærpet, desuagtet forbydes mig ei at give Snitlinger og Aflæggere af adskillige Træer og Frutices, for at formere Lyft til flige Anlæg i Landet, som kan geraade til Fordeel for Anstalten selv, derfom en meddeelt Vext eengang skulde tabes i Haven eller den skulde trænge til noget, hvoraf de, som vi eengang havde hiulpet paa, kunne have at overlade. Ligeledes formenes mig ikke med Fremmede at borttuske en undværlig Plante mod en anden, som hos os mangler. At jeg om Vinteren ved samme Varme, som underholder Havens Planter, driver nogle Blomster-Potter eller afskierer om Sommeren endeel af de overflödige Blomster, som ellers maatte visne, er mig ligesaa lidet som min Formand blevet formeent. I Engeland og Holland indlades ingen, at besee deres botaniske Haver, uden en Douceur til den af Gartneren til Omförelse fatte Betient, hvilken Sportel i de Lande, som besøges af faa mange Reisende, ikke kan være ubetydelig. Her hos os omföres enhver frit, da jeg i de 8te Aar, jeg har været Gartner her ved Haven, kun faa gange af meget fornemme og höie Personer har modtaget nogen Gave; ikke heller har jeg forlangt af nogen studerende lærbegierig noget for de Exemplarer, de have bekommet af mig til deres Urtefamling, som dog udenlands pleier at indbringe Gartneren noget; jeg kunde derfor aldrig formodet en offentlig (*fast fiscalisk*) Angivelse over mig for faa tilladelig og uskyldig en Fordeel af nogle Blomster-Potter eller Urtekoſte, allermindst at De, som Side 22 forekaster mig, at jeg ei har været kræfen i Midlernes Valg til at fries for Lectorens Opsyn, vilde endnu være mindre kræfen i deres Opfögning, som kunne underkaste mig samme.

§. 32.

Derfom Borgernes Værd i Staten skal fastfettes efter deres Haandringers Indflydelse paa dens almindelige Vel, troer jeg ingen efter Bonden o: Agerdyrkeren, hvorhen og Gartneren hører, kan giøre de Haandverksmestere, som fyldestgiøre vore meest trangende Nödvendigheder, Fortrinnet stridig; vil man derimod efter Forstands og Vittigheds forskiellige Grader og Evne til at skabe, vedligeholde og forfine mere undværlige Beqvemmeligheder, vurdere Borgeren, mener jeg, at Gartneren og især den botaniske, hvis Videnskabs Kreds er saa vidtløftig, kan af Kammerraaden, som sees at have brugt denne Maalestok, paaftaae at flyttes op, enten blant Videnskabs-Mænd eller Kunstnere, hvis Rang imellem sig jeg vil overlade Kammerraaden at bestemme, og hvor modbydeligt saadan en Rang-Strid end er mig selv, og hvor ubehagelig end for mine Læsere, udfordrer dog den Følelse, hver Mand af Ære har for sin Kunst, at jeg paataler den Ringeagtelse, som De Side 4, 5, 7, 9, 12, 19, 22 og flere Steder viser baade mod alle Gartnere uden Undtagelse og mig især. Mod de første ikke allene ved at nedfætte dem til Haandverksmænd, men endog nedtrykke dem til de fletteste af dem; thi en ærekier og sit Haandverk vel forstaaende Mester vilde finde sig meget fornærmet, derfom han skulde have en Forfat, for hvilken han hvert Öieblik skulde giøre Regnskab, og af ham efter Behag mynstres; og *mod mig*, som De regner det til Stolthed, at jeg ei allene ikke vilde staae under Lectorens uafbrudte Opsyn Side 19 og 7, men endog foragtede Veiledningen af min Svend, den unge Kæsemakker, hvis Indsigter jeg §. 24 og 25 har viist; thi naar man læser Deres Skilderie over min Ubeqvemhed Side 19 og 21, i Sammenligning med de ham tillagte Fuldkommenheder Side 18 og 21, kan af de Ord: *jeg burde ikke med Foragteset ned til ham men nyttet hans Duelighed*, vel ikke faaes anden Mening, end at han skulde været min Veileder. En Mand, som kan fordrage saadan en Ydmygelse, vil ingen Have være tient med. Ved Afgang af

duelige Gartnere skiønnes best paa deres Værd; skulde ikke for een, som værdig kunde besætte en Holbolles, Dörschels, Döllners &c. Pladser, findes ti til en Regnskabsførers, Revisors, Fogeds? og i vort Land, hvor botanisk Have- dyrkning nærer kun een Mand, kunde man vist komme i største Forlegenhed for en værdig Eftermand til en Gartner, som Kæsemakker og Broberg, og derimod finde Skokke af dem, som kunde beklæde *Hoi-Sæder*. Det oplyste Europa, som pleier ellers at være Kammerraadens sædvanlige Tilflugt, tænker heri heelt forskielligt. De tiltroe ikke en god botanisk Gartner Forstand til at affkiere en Qvist, og i Paris er Mr. Thouin Jardinier en Chef au Jardin du Roi, *membre de l'academie royale des sciences*, og det er ikke umueligt, at han jo en Dag kan blive Ridder af St. Michel.

§. 33. Da Commissionen ei har bestemt Omgangsmaaden med Bibliotheket, og aldrig yttret at ville give det under mit Tilsyn, som jeg og meget vilde frabedet mig, mener jeg det rettest, intet herom at røre for Tiden, og jeg troer, at dersom De og Deres Ven havde biet til Indretningen var fuldført, Besværingen da ganske havde bortfalder. Da det imidlertid synes, som Kammerraaden kunde troe, at Brug af Bibliotheket var hans Ven formeent, mens han boede i Haven, maae jeg herved erklære, at han al den Tid baade havde fri Adgang dertil, og kunde (dersom han selv havde villet) betient sig deraf. At det imidlertid savner mange nye kostbare Verker, som Kammerherre Suhm da saavel som nu laante Havens Lærere, er en Sandhed, som Anstalten altid med Taknemmelighed erkiender. Jeg troer og, uden nogen Indflydelse paa Commissionen, at have i det mindste lige saa stor Ret til at forsvare Commissariernes Instrux, som Kammerraaden til at angribe den; thi hører Han til Publicum, jeg endnu mere, som nærmere forbunden med den botaniske Deel deraf. Bør Han forsvare sin Ven, som aldrig er bleven fornærmet, bør jeg meget mere

mine Forefatte, som virkelig ere, og det i Anledning af mig fornærmede; Er jeg mindst vedkommende, saa behager Han at betænke, at dersom Han og andre ganske uvedkommende ³⁰), ikke havde forst begyndt, skulde jeg aldrig havt Leilighed at følge Exemplet.

§. 34.

Vor fraværende Lector Viborgs Venkab fordrer, at jeg i denne Anledning ikke glemmer, hvad jeg og Haven skyldte ham. Hans Fortienester som Lærer, (hvilke ved det store Antal af Tilhørere, som saavel i Marken som Haven følge ham) som kyndig Skribent, (hvilke ved den Belønning, som ham af Videnskabernes Selskab for hans 2de Afhandlinger over Sandflugts-Planterne og Bygarterne er tilkiendt, bevises) er det ikke min Sag videre at berøre; men Havens Forbindtlighed til ham for de mange Planter, hvormed han ved sine Excursioner og möifommelige Reiser i Provindserne og Naboe-Riget samt ved Venkab med fremmede Botaniker, förend sin udenlands Reise har beriget og endnu daglig vedbliver at berige den, og Hans vedholdende Bestræbelse til dens Fordeel at giöre Bekiendtskaber og Forbindelser med udenlands Lærde, bör jeg, *tilligemed de varmeste Taksigelser for hans usvigelige Venkab imod mig*, offentlig erkiende. Og som hans smukke Pr. M. indeholder mange til Kundskab om Videnskabernes Tilstand tjenende Efterretninger, som af skönfomme Öievidner ikke uden med stor Vanskelighed og ved besynderlige Leiligheder kunne overkommes, troer jeg at yederqvæge Lærdoms og i Særdeleshed Urtevidenskabens Elskere, hvis Taalmodighed under saa ubehagelige Stridigheder kan være trettet, ved her bag efter at indrykke det. Hvor behageligt er det ikke for veltrænkende Landsmænd, hvor gavnligt for Videnskabens og hvor ærefuldt for dens Dyrkere, at vi eie flere brave Mænd i eet og samme Fag, som med *dem* og de boglige Kunster anstændige Vaaben kæmpes om Ærekrandsen;

krandsen; og for Resten som Brødre ere eenige i at elske hinanden, og dyrke Videnskaben, hvis Grændser til Fædrelandets Ære og deres egen Roes da ikke skulle mangle at udvides.

§. 35.

Sagen er vist ubehagelig, men nu kunde jeg ikke tie: selv Gartner maatte jeg redde min og alle fornærmede Garneres Ære ved at vise hvormeget der var for dem at sige. Jeg maatte vise, paa hvor liden Grund Commissariernes i Tingenes Natur og flere slebne Nationers Exempel grundede Instrux, som latterlig og urimelig blev forkastet; deres kierlige Omgang og store Langmodighed med den unge Kæsemakker, som en haard og ubillig ved mig foranlediget Behandling forestillet; Havens Tilstand i Henseende til sine Planters Tal nedfat. Den Maade, hvorpaa er svaret, haaber jeg, at *Det Offentlige*, som veed at Forsvaret maae i Blek- som Blod-Feider rette sig efter Angrebet, og at De med Deres Forgængere er den angribende Part, som uden Kald og Aarsag har forstyrret en fredelig Mands Roe, vil undskylde. DET SAMME veie da begge vore Grunde og dømme saa, om Deres ere saa vigtige, at de berettige Dem til at vente den Glæde, at Havens indvortes Indretning efter Deres Önske skulde blive omdannet. Saa udförlig en Beretning haaber jeg at sætte billige Skiönnere i fuldkommen Stand at bedømme alle videre Indvendinger, og give mig Frihed at nedlegge Pennen, som jeg aldrig mere i denne Anledning tænker at bruge, paa det at jeg med desto større Iver, gid og med fornöden Roe og Fred, kan dyrke min Have.

P. S.

Jeg beder Dem, kiere Ven! naar De selv har læst denne indlagte Beretning om Videnskabens og Havernes Tilstand paa de Stæder, som jeg har besøgt, at overlevere samme til Commissarierne, paa det at de kunne erfare, at jeg og tænker paa, i Henseende til Haven, at opfylde saa meget mueligt mine Pligter.

Tillade De, at jeg besværer Dem med et langt Promemorie, skal jeg underrette Dem om Fremgangen af min Reise som Botaniker. Jeg har besøgt alle botaniske Haver i Hannover, Göttingen, Cassel, Berlin, Halle, Leipzig, Wittenberg, Dresden og Prag, og gjort Bekjendtskab med de ved samme anstillede Lærere, for at oprette Correspondence for Haven, hvor jeg fandt, at det kunde være den fordeeltigt. I Hannover fandt jeg ved Herrnbausen, foruden en betydelig Planteskole af nordamericanske Træarter, en udvalgt Samling af Drivebuus-Vexter, som aarligen forøges med stærke Oversendelser fra Holland og Engeland. De gamle Drivebuse ere her indrettede med skraae løbende Vinduer; de nyere derimod have lodrette og oventil skraae Tag-Vinduer. I Göttingen blev jeg paa det venkabeligste modtaget af Professor Murray. Hans Have er kun liden, men temmelig riig paa Planter formedelst hans Brevvexling med en Jacquin og med en Pallas. Den indeholder 3000 Vexter, Gartneren er overmaade flit aflagt, og har ei heller det fornødne Antal af Arbeidsfolk, hvorfor Haven ei heller kan holdes i den Orden, som den burde. Af sieldne Planter pranger denne Have med *Murraya exotica* og *Mimosa simplicifolia*, af hvilke den første er en Foræring umiddelbar fra Kongen i Engeland til Professor Murray.

I Cassel besøgte jeg Haven ved Weissenstein, hvor Landgreven anvender meget paa at anskaffe americanske Frutices, og at giøre engelske Anlæg, som, formedelst Havens skønne Beliggenhed paa Siden af et Bierg, lader til at opnaae megen Fuldkommenhed. Fra Cassel reiste jeg for største Delen til Fods over Harzen til Bloksberg, for at samle Frøe til Haven, hvilke jeg allerede har sendt Gartner Bache. I Berlin fandt jeg en Gleditsch ved Döden afgaaet og hans Sted besat med Geheimeraad Meier, en Svigersøn af General-Chirurgus Theden. Den berlinske Have er overmåde stor, men ei rugg paa Planter. Den er i de sidste Aar kommen i stor Forfald under Directionen af Videnskabernes Selskab, som vilde foreskrive Professoren og Gartneren Love angaaende Culturen af Vexterne. Geheimeraad Meyer vil derimod snart oprette dette Tab ved sin store Virksomhed, som understøttes af Regieringen. Hos Handels-Gartner Krause gjorde jeg et Tusk med Vexter, som han oversender Gartner Bache til Foraaret. I Halle lærte jeg at kiende Professor Jungbans. Han er Lærer ved den der værende botaniske Have, og udgiver Aftryk af Planter, som af deres Slags ere meget smukke og leveres for en billig Priis. Haven bliver bermed een af de smukkeste og største i hele Tydskland. Kongen har skienket den 13 Ager Land, og har befalet, at der foruden den botaniske Have tilige skal indrettes en Planteskole og en oeconomisk Have. I Leipzig og Wittenberg ere de botaniske Haver mindre betydelige. Man bearbejder ei heller den Deel af Videnskaben, hvor disse udfordres, men allene Physiologien af Planterne. I Dresden fandt jeg hos Hof-Commisair Börner en Have, som har den største Forraad paa de siældneste og rareste Planter. Denne Mand har nesten stukket al sin Formue deri, og af besynderlig Lyst til Botaniken er selv Gartner. Han udbad sig Brevvexel med Haven for at tyske Planter, og i denne Anledning har jeg allerede affendt hans Fortegnelse til Gartner Bache.

I Prag er den botaniske Have smuk og stor, men har den usfordælgagtige Beliggenhed, at den om Vinteren kan oversvømmes af Elven. Professorens her, ligesom i Göttingen, en stor og rummelig Bolig i Haven. Man finder her henimod 3000 Vexter, hvoraf de fleste ere komne fra den Wienske Have. Den botaniske Have i Wien ligger endnu paa sit gamle Sted og Alt, hvad Hr. Sander har sagt i sin Reise-Beskrivelse om denne Haves Undergang og Professor Jacquins Misfornöielse, er aldeles Usandhed. De her værende Drivehuse have lodrette Vinduer og oventil skrææ. Tag-Vinduer. Kanalerne ere her ei saa vel anbragte, som i Drivehusene ved Charlottenborg. Professor Jacquin tæller over 4000 Vexter i sin Have; men Kilden til de mange nye og siældne Planter, som findes i hans Kerker, er Haven i Schönbrunn. Keiseren lader bestandig Botaniker reise i andre Verdens Dele for at samle Vexter til denne Have. Saaledes har Professor M. . . . reist flere Aar i America, omendskiönt til liden Nytte for Haven og Botaniken, da han ei var urtekyndig nok til at tiltræde sli- en Reise. Hans Reise skal i Alt have kostet henimod 40000 Gylden, og dog har denne store Summa endnu ei afskrækket Keiseren fra at sende et nyt Selskab til Cap de bonne Esperance, men da Professor M. . . . som herd Mand, havde udrettet saa lidet for Haven, bleve denne gang alle Gær- nere bortsendte. Disse have allerede beriget den Schönbrunniske Have med en utrolig Mængde af Capiske Vexter, og skal siden reise fra Cap til Ame- rica. Denne Have har ogsaa den Lykke, at staae under en Gartner, som tillige har gjort Reisen med Jacquin i America, og derved erhvervet sig megen Kundskab om Planternes naturlige Dyrknings-Maade. Professor Jacquin har, uden noget Recommendations-Brev, optaget mig paa det venkabeligste og beviser mig megen Höflighed. Jeg kan ei sige hvor meget jeg skylder denne store Mand, hvor høit jeg agter og hvor inderlig jeg elsker ham. Jeg har en fri Adgang til hans Bibliothek, Herbarium, til
Haven.

Haven og til hans Trøe-Kabinet, kort, han behandler mig som sin egen Søn. Jeg kunde her erbolde Rødder af adskillige sieldne Vexter til Haven, men jeg befrygter den lange og kostbare Transport. Af Frøe-Sorter skal jeg sende med Professor Sevel alt, hvad jeg her finder og som mangler den danske Have. 400 forskjellige Sorter eier jeg allerede. Den unge Jacquin tiltræder en lærd Reise mod Foraaret til Engeland, Frankerige og Holland med 4000 Gylden aarlig fra Keiseren, foruden det hvad hans Fader endnu tillægger. Flora Russica forferdiges her i Wien under Professor Jacquins Opsyn. Kobberne til den anden Deel ere ferdige, og der ventes allene paa Texten fra Pallas. Dette Verk er ellers indstillet indtil videre formedelst Krigen. Kobberne til Dioscorides blive her udgivne af Bouchard. Det keiserlige Bibliothek havde overdraget denne Sag til Jacquin, men da han fandt, at de fleste Tegninger vare falske, vilde han ei befatte sig dermed. Professor Siptbørp fra Oxford, som har seet disse Tegninger her i Wien, og sidste Sommer botaniseret i Grækenland, finder dem ogsaa urigtige. Fra ham har man mange Oplysninger at vente i Henseende til Dioscoridis Vexter. Han har opdaget paa det olympiske Bierg de Gamles Helleborum. Han finder, at det er et nyt Species af Hellebori Slags hos Linnée. Med Vol. I af Jacquins Icones Plant. rar. er der foregaaet en Forandring. Han har ladet trykke en systematisk Fortegnelse, hvorefter Kobberne bringes i Orden. Det første Vol. indeholder 200 Planter. Af det andet Vol. er allerede Fasciculus I. udkommen, som indeholder 25 Kobber-Tavler. Af hans Miscellanea er den tredie Deel udkommen under Titel af Collectanea. Wien den 15 Martii 1788.

E. Wiborg.

Trykfeil.

Side 19. Lin. 17. Ceresi læs: Cerei

Deres Majestæters
Kong Frederik den Siettes,
og
Dronning Maria Sophia Frederikas
Kroningsfest

Den 31te Julii 1815.

K j ö b e n h a v n .
Trykt hos Boas Brännich,
Lövstræde No. 128.

Ha
Sön
me
jeg
dan
til
me
til
Op
Te
Kr
kei
fan
Pr
og
ba
ter
Ha
Vo
ba
O
all
ba

Da førstegang en Flod med sine Blomsterstrandø

Nomadesværmen holdt, og standsed vilden Helt;

Da den blev Sværmen kiær; da fremfor alle Lande

Nu Kæmpen elkte det, hvor fast han slog sin Telt;

Da fölte Hiertet dybt: Af alt hvad Siælen kiender,

Staaer sligt et Samfund först, der aldrig skilles ad.

Og Leret hærded sig, og under Kunstens Hænder

Steeg af de brændte Tegl forunderlig — en Stad!

Det blege Segldug veeg med sine smalle Snore,
 For malmbedækte Taarn paa röden Kæmpemuur.
 Det altfor lette Frie forbandt sig til det Store;
 Og Kunsten i Triumf beherskede Natur.
 Dog fölte Mandens Bryst bag sine stærke Plader,
 At ei til Sikkerhed Vilkaarlighed er nok;
 Og at et Folk saalidt undvære kan en Fader,
 Som Dalens Hytte, med sin muntre Börneflokk.
 Og, for at undgaae Tvist og slig en Ild, som kaager
 I Landets egen Barm, i Fredens Tempelhiem,
 De valgte sig en Drot, som tænker og som vaager
 For sine Sønners Held, og som forener dem.
 Da bar de ham paa Skiold; ved Harpens Höitidstone
 Den drabelige Helt blev sat paa Thinget ned;

Og om hans Tinding sank den kongelige Krone,

Hvis Ring betyder: Pagt og skiön Samdrægtighed.

O altid var den Dag kiær for det danske Hierte,

Det vidner Sagas Bog med Blinken bag sit Stöv,

Naar dybt i Egelund den evigunge Herthe

Kring Skioldungslokken vandt sit moderlige Löv.

Og Dag du kom igien, det vil en Fremtid sande.

Orkanen fierned sig med sine Tordenbrag;

Sig Siölund hæver fro af sølverblanke Vande,

Den svandt, den mörke Nat, og det blev atter Dag.

Den fæle Hydra Twist har ikke sönderrevet

Samdrægtighedens Bryst med skarpen Tigerklo.

"Hvad Dansk var, bliver Dansk!" Det har Naturen skrevet,

Den Skrift kan Uretfærd ei bort med Blodet toe.

Hvem takke vi derfor? Hvem holdt i Faderarme

De grønne Öer fast til gyldne Jotaland,

Da trindt Naturen skialv? Det gjorde Han, med Varme;

Det gjorde Frederik, den ægte Søn af Dan.

Saa sikkred Waldemar, — (ei Himlen os forlader)

Ved Keiser Ludvigs Hof sit Fædreland i Lön.

Den stolte Gerhard faldt — Og Margarethas Fader

Blev den, som kort tilforn var kun Christoffers Søn.

Höitidelige Borg! hvis Mure meer sig hårde

I sivbekrandste Söe, ved Maanskin og ved Sol;

Du dunkle Bögeskov! hvor Christian den Fierde

Sad som en Fader tit i steenudhugne Stol;

Mærk vel dit Held idag! Den vante Taushed viger;

En Vrimmel sværmer nu, hvor eensom Vandrør gik,

Og paa det stolte Taarn, som rankt fra Vandet stiger

Med Taarer kasted hen et rørt Tilbageblik.

Nu suser i din Nat en Hær af lyse Straaler,

En munter Glædesild ved Fædrelandets Fest;

Hvor ellers Lyset kun de tause Mure maaler,

Indfinder pludselig en Skare sig til Giæst.

Du snevre Kirke hist! din lille Hvelving fyldes

Af Landets bedste Mænd; den svandt, den stille Sorg!

Guldkrone med Rubin! din Skiönhed atter hyldes;

Lystreisen giör du did, fra gamle Rosenborg.

O længe giöre du ei atter denne Reise!

Lig trygt i mange Aar bedækt med ædle Stöv!

Berör Hans lyse Haar, og lad ham siden kneise

I sine Sønners Kreds med friske Egelöv.

Ja Fredrik! see Dit Folk! Bemærk den glade Vrimmel!

Maria, Moder! lyt til Dine Døttres Fryd!

Alfader glæder sig, og fra sin lyse Himmel

Han signer Eders Liv, og kroner Eders Dyd.

Allerunderdanigst

Adam Oehlenschläger.